

Partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu

Przewodnik skutecznego współdziałania
władz samorządowych i mieszkańców miast

Partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu

Przewodnik skutecznego współdziałania
władz samorządowych i mieszkańców miast

ZESPÓŁ AUTORSKI:

Ewa Boryczka, Agata Burlińska, Kamil Brzeziński, Tomasz Jurczak, Klaudia Kamińska,
Aneta Krzewińska, Aleksandra Nowakowska, Agnieszka Rzeńca, Anna Wasiak

pod kierunkiem:
Agnieszki Rzeńcy

RECENZENCI:

dr Marta Jaskulska

Katedra Socjologii Kultury i Komunikowania
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

dr hab. Maciej Kowalewski, Prof. US

Instytut Socjologii
Uniwersytet Szczeciński

KONSULTACJA MERYTORYCZNA:

dr Paulina Legutko-Kobus

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Przewodnik powstał w ramach projektu pt. „Partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu – przewodnik skutecznego działania władz i mieszkańców dla polskich i wschodnioeuropejskich miast” finansowanego w ramach konkursu „Wpływ nauki na społeczeństwo” finansowanego w ramach zwiększonej o 2% subwencji dla Uczelni, które przystąpiły do konkursu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”. Kierownik projektu dr Agnieszka Rzeńca.

Spis treści

01 / Po co ten Przewodnik?	05
02 / Dlaczego miasta muszą być aktywne?	10
03 / Dlaczego partycypacja? Jakie są korzyści współdziałania?	14
04 / W jaki sposób włączać mieszkańców? Przegląd technik stosowanych na świecie	25
05 / Jakie są dotychczasowe doświadczenia miast?	32
06 / Jakie są wyzwania? Wnioski z badań	46
07 / Jak skutecznie włączać mieszkańców? Rekomendowane techniki partycypacyjnej adaptacji miast do zmian klimatu	49

Warszawa
Fot. Jakub Zasina

01

Po co ten Przewodnik?

Zmiany klimatu, deszcze nawalne, fale upałów, alerty o zagrożeniach (alerty RCB), smog, katastrofa klimatyczna – to hasła, które pojawiają się obecnie w przestrzeni informacyjnej i medialnej, towarzysząc nam prawie każdego dnia. Antropogeniczna zmiana klimatu stanowi obecnie jedno z najpoważniejszych wyzwań współczesnego świata. Skutki globalnego ocieplenia, takie jak: ekstremalne zjawiska pogodowe, susze, powodzie, podnoszenie się poziomu mórz czy gwałtowne zmiany temperatur, wpływają negatywnie nie tylko na środowisko przyrodnicze, ale coraz częściej dotyczą również ludzi i infrastruktury miejskiej. Powoduje to, że konieczne jest podejmowanie pilnych działań mitygacyjnych i adaptacyjnych w celu łagodzenia i przeciwdziałania obserwowanym zmianom. Adaptacja polegająca na dostosowaniu systemów społecznych, gospodarczych i środowiskowych do nowych warunków wywołanych zmianami klimatu powinna być połączona z działaniami mitygacyjnymi skupiającymi się na redukcji emisji gazów cieplarnianych, w celu spowolnienia lub zatrzymania procesu globalnego ocieplenia. Takie dwutorowe podejście jest gwarantem skutecznej walki z pogłębiającym się dziś kryzysem klimatycznym. W kontekście postępującej urbanizacji miasta odgrywają kluczową rolę w obu tych procesach, stając się nie tylko miejscami najbardziej zagrożonymi, ale także miejscami o największym potencjale do wprowadzenia działań zmierzających w kierunku neutralności klimatycznej. Na szczęście coraz więcej osób jest świadomych wpływu tych procesów na zdrowie, życie i mienie. Z badań Europejskiego Banku Inwestycyjnego (2023 r.) wynika, że 66% Polaków identyfikuje skutki zmian klimatu i degradację środowiska wśród trzech kluczowych wyzwań dla Polski. Ponadto 79% respondentów uważa, że indywidualne (własne) działania mogą przyczynić się do rozwiązania problemów klimatycznych¹ (EBI Climate Survey 2023).

W ostatnich latach dostrzegany jest w miastach rozwój różnych inicjatyw obywatelskich i aktywności proklimatycznych (Rys. 01). Powszechnie stają się w tym temacie zielone budżety obywatelskie, narady obywatelskie, panele obywatelskie, hackathony czy wiele innych aktywności grup formalnych i nieformalnych (np. Młodzieżowego Strajku

RYS. 01

Spółeczni opiekunowie drzew to oddolna inicjatywa angażująca mieszkańców Łodzi do opieki nad drzewami oraz innymi formami zieleni miejskiej. Projekt złożony jest z trzech elementów: monitoringu liczby i zdrowia drzew, edukacji dzieci prowadzonej w przedszkolach i szkołach oraz otwartych dla mieszkańców zajęć o tematyce ekologicznej.

WIĘCEJ NA:

www.facebook.com/groups/SpoleczniOpiekunowieDrzew

oraz

<https://spolecniezaangazowani.pl/>

1. EBI Climate Survey, 20230204, <https://www.eib.org/en/surveys/climate-survey/6th-climate-survey/world>

Klimatycznego). Mieszkańcy miast inicjują działania i jednoczą się wokół wspólnych, ważnych spraw dotyczących warunków życia i jakości środowiska. W przestrzeni miast wybrzmiewa potrzeba włączenia społecznego w proces stanowienia i realizacji miejskiej polityki klimatycznej. Procesy partycypacji społecznej dają możliwość współdecydowania, ale służą również zdobywaniu wiedzy i podnoszeniu świadomości oraz budowaniu współodpowiedzialności za realizację polityki klimatycznej (Brzeziński, Jurczak, Rzeńca 2024).

Niniejszy Przewodnik ma pomóc organizować adaptację miast do zmian klimatu. Postuluje się w nim, aby w tym procesie wykorzystywać nowoczesne mechanizmy partycypacyjne, bo to pozwoli obywatelom i władzom samorządowym wspólnie podejmować potrzebne decyzje (Fung 2007; Mansbridge et al. 2012; Juchacz 2015; Sroka 2018; OECD 2020). Zdaniem autorów tytułowa „partycypacyjna adaptacja” stanowić może odpowiedź na wyzwania kryzysu klimatycznego.

Przewodnik:

01

jest wyrazem poszukiwania optymalnych narzędzi i metod i narzędzi partycypacyjnych, mających na celu budowanie i wzmacnianie potencjału adaptacyjnego miast do zmian klimatu;

02

ma być inspiracją, wskazówką i motywacją dla władz lokalnych, organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych w wypracowaniu optymalnego modelu współdziałania dla wypracowywania rozwiązań z zakresu adaptacji i mitygacji miast do zmian klimatu;

03

ma służyć wyposażeniu władz miejskich w kompetencje umożliwiające wdrożenie mechanizmów partycypacyjnych i deliberacyjnych w odniesieniu do działań mitygacyjnych i adaptacyjnych.

Ponadto w Przewodniku przedstawiono perspektywę wybranych miast z Europy Środkowo-Wschodniej i ich doświadczenia w procesach partycypacyjnej adaptacji do zmian klimatu oraz podjęto próbę oceny panelu obywatelskiego jako instrumentu partycypacyjnego – narzędzia współpracy i współdziałania z mieszkańcami miast na rzecz adaptacji do zmian klimatu.

Autorzy wyrażają nadzieję, że Przewodnik umożliwi wypracowanie przez miasta skutecznych planów i działań adaptacyjnych przy jednoczesnym szerokim poparciu społecznym

(akceptacji społecznej) oraz rzeczywistym włączeniu mieszkańców w konkretne działania. Jego beneficjentami mogą być trzy grupy: mieszkańcy miasta, przedstawiciele władz lokalnych i urzędnicy samorządowi oraz organizacje społeczne. Wdrożenie pomysłów z Przewodnika umożliwi wprowadzenie rozwiązań adaptacyjnych i mitygacyjnych w miastach, które przyczynią się do podniesienia jakości życia mieszkańców oraz ograniczą ryzyka i konsekwencje zmieniającego się klimatu. Co więcej, mieszkańcy zyskają poczucie podmiotowości i sprawczości. Z kolei urzędnicy zyskają wskazówki i instrukcje do prowadzenia dialogu z mieszkańcami oraz przygotowania miasta do zmian klimatu. Biorąc pod uwagę powyższe, Przewodnik ma kluczowe znaczenie dla optymalizacji procesów partycypacji społecznej oraz budowania świadomego i zaangażowanego ekologicznie społeczeństwa obywatelskiego zarówno w skali lokalnej, jak i ponadlokalnej.

Skąd czerpano wiedzę do przygotowania Przewodnika?

Źródłem inspiracji były badania oraz różnego rodzaju dyskusje podjęte z interesariuszami, takie jak:

Zogniskowany wywiad grupowy z uczestnikami II Łódzkiego Panelu Obywatelskiego

Wyniki ankiet (pre-testu i post-testu) z II Łódzkiego Panelu Obywatelskiego

Warsztaty z przedstawicielami Urzędu Miasta Łodzi i ekspertami

Wywiady eksperckie z przedstawicielami miast i organizacji realizujących panel obywatelski (Poznań, Lublin, Gdańsk, Wrocław)

Wywiady częściowo ustrukturyzowane z przedstawicielami NGO's i administracji z Budapesztu i Miskolca, Trnawy oraz Bańskiej Bystrzycy

Konsultacje metodologiczne z naukowcami, badaczami procesów partycypacji i adaptacji miast do zmian klimatu z ośrodków naukowych z Budapesztu i Miskolcu, Trnawy oraz Bańskiej Bystrzycy

Ważnym atutem Przewodnika jest łączenie wiedzy i doświadczeń praktycznych interdyscyplinarnego zespołu socjologów, ekonomistów oraz przyrodników w tematyce partycypacji społecznej, procesów mitygacji i adaptacji miast do zmian klimatu oraz współtworzenia z lokalnymi samorządami dokumentów strategicznych i realizacji projektów.

Niniejszy Przewodnik powstał w ramach projektu pt. „Partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu – przewodnik skutecznego działania władz i mieszkańców dla polskich i wschodnioeuropejskich miast” w konkursie „Wpływ nauki na społeczeństwo” finansowanego w ramach zwiększonej o 2% subwencji dla Uczelni, które przygotowały projekty w programie „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”.

PRZYDATNE ŹRÓDŁA

EBI Climate Survey, 202302024, <https://www.eib.org/en/surveys/climate-survey/6th-climate-survey/world>

Spółecznie zaangażowani, <https://spoleczeniezaangazowani.pl/>

LITERATURA

Brzeziński K., Jurczak T., Rzeńca A. (red.) (2024). *Spółeczny udział w tworzeniu miejskiej polityki klimatycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Fung A. (2007). *Minipublics: Deliberative Designs and Their Consequences*. W: S.W. Rosenberg (red.), *Deliberation, Participation and Democracy*. London: Palgrave Macmillan, s. 159–183.

Juchacz P.W. (2015). *Deliberatywna filozofia publiczna. Analiza instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy systemowego podejścia do demokracji deliberatywnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Mansbridge J., Bohman J., Chambers S., Christiano T., Fung A., Parkinson J., Thompson D.F., Warren M.E. (2012). A systemic approach to deliberative democracy. W: J. Parkinson, J. Mansbridge (red.), *Deliberative Systems*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–26.

OECD (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Paris: OECD Publishing <https://doi.org/10.1787/339306da-en>

02

Dlaczego miasta muszą być aktywne?

Od XIX w. jesteśmy świadkami gwałtownie postępujących procesów urbanizacji. To wtedy ludzie masowo zaczęli przenosić się do miast w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia. Doprowadziło to do tego, że istniejące już jednostki osadnicze gwałtownie się rozrastały, a nowe były zakładane w ich obszarze oddziaływania. Wraz z upływem lat procesy te pogłębiały się, a miasta i ich przestrzenie zmieniały się w odpowiedzi na rosnącą liczbę ludności, która generowała zwiększający się popyt na zabudowę mieszkaniową i infrastrukturę jej towarzyszącą. W efekcie możemy dziś obserwować w centrach miast silnie zagęszczoną zabudowę, uszczelnioną placami, drogami, chodnikami i parkingami przestrzeni miasta, mającą służyć mieszkańcom w zaspokajaniu ich podstawowych potrzeb. Miasta i ich mieszkańcy stają na rozdrożu wobec z jednej strony silnej antropopresji (oddziaływania na środowisko), podyktowanej rosnącymi aspiracjami i potrzebami, a z drugiej kumulacji negatywnych konsekwencji nadmiernego transportu indywidualnego, zabetonowanych przestrzeni, niskiej jakości powietrza i zagrożeń naturalnych (deszcze nawalne, fale upałów, podtopienia, susze) etc. (Rys. 02).

Przyzwyczajeni do dostępności szerokiej gamy produktów i usług staliśmy się społeczeństwem konsumpcyjnym, biorącym za pewnik dostęp do tego, czego potrzebujemy. Kupujemy masowo, pod wpływem zachcianek, produkty, które często są tanie i jednorazowe, bez których tak naprawdę możemy się obyć. Prowadzi to nie tylko do marnotrawstwa, ale też generacji dużych ilości odpadów, których z łatwością pozbywamy się z miast, nie myśląc o ich dalszym losie. W podobny sposób podchodzimy również do wody słodkiej i jej dostępności, choć od lat jest mowa o malejących jej zasobach. Podobnie jest w kwestii energii, która po prostu jest dostępna w naszych gniazdkach w domu i jest przez nas zużywana w coraz większej ilości, zasilając kolejne urządzenia poprawiające nasz komfort życia w postaci wentylatorów czy klimatyzatorów (przykład niewłaściwej adaptacji do zmian klimatu). Na przeciwnym krańcu potrzeb i aspiracji mieszkańców miast (ale również mieszkańców innych obszarów zurbanizowanych) pojawiają się oczekiwania w zakresie dostępności do terenów zieleni wysokiej i niskiej, miejsc odpoczynku, czystego powietrza, ograniczania hałasu, przyjaznych przestrzeni publicznych, dostępu do wody dobrej jakości i wysokiego standardu usług publicznych przy niskich ich kosztach. W tym kontekście pojawia się problem optymalizacji funkcjonowania usług publicznych i infrastruktury miejskiej oraz dopasowania do istniejących zasobów (ang. *right-sizing*) finansowych, technicznych i innych. Ponadto wzmagają się różnego rodzaju konflikty wynikające z ograniczoności zasobów oraz alternatywnego i konkurencyjnego ich zastosowania.

RYS. 02

Miasto w obliczu zmian klimatu

Źródło: opracowanie własne

Miasta generują szereg korzyści (innowacje, miejsca pracy, dostęp do usług wyższego rzędu), ale również koszty, których odzwierciedleniem jest trudno mierzalne zjawisko stresu miejskiego. Stres miejski jest „kategorią stresu środowiskowego używaną konwencjonalnie na oznaczenie wielkiej i różnorodnej liczby bodźców fizycznych i społecznych, z jakimi zmagać się musi mieszkańiec współczesnego dużego miasta” (Bańka 2002, s. 222). Stres miejski ma swój wymiar finansowy. W istotny sposób wpływa na kondycję ekonomiczną miasta i jego mieszkańców, szczególnie w kontekście kapitału ludzkiego, tj. zdrowia mieszkańców, ich zdolności i gotowości do pracy (Bell, Greene, Fisher, Baum 2004).

W literaturze pojawia się również kwestia ryzyka klimatycznego, która – jak wskazuje Beck – posiada cechy modelowe „ryzyka światowego” (2012). Jak pisze Wrochna (2018), dzisiejsze (zglobalizowane) potencjalne zagrożenia mają charakter „demokratyczny”, co prawda w różnym stopniu, ale dotyczą wszystkich, państw narodowych, regionów, miast, gmin, niezależnie od ich lokalizacji i czasu. W przypadku mieszkańców miast, globalna antropogeniczna zmiana klimatu rodzi dramatyczne konsekwencje w środowisku lokalnym (Grimm et al. 2008). Należy je postrzegać jako potencjalne ryzyko, które powinno być brane pod uwagę przy bieżącym funkcjonowaniu miasta, jak i przy tworzeniu mechanizmów regulacyjnych i planów inwestycyjnych, podobnie jak ryzyka o charakterze makroekonomicznym czy geopolitycznym (KPM 2015; KPM 2023). Nawarstwiający się kryzysy dają o sobie znać lokalnie, często dotyczą również dzielnic, osiedli. Wyzwaniem dla miast i ich mieszkańców jest zatem funkcjonowanie w zmiennych warunkach, będących konsekwencją zmieniającego się klimatu oraz skali i natężenia

antropopresji, co wiąże się z koniecznością podejmowania działań wyprzedzających, hamujących, ograniczających negatywne procesy oraz unikania zagrożeń, elastycznego reagowania, czyli adaptacji do tych zmian. Kluczowe znaczenie ma identyfikacja potencjalnych ryzyk i źródeł zmian (mitygacja) oraz ich stały monitoring.

Adaptacja do zmiany nie jest nowym procesem dla miast i ich polityki rozwoju. Od zawsze miasta, tak jak instytucje, podmioty gospodarcze, organizacje, dostosowywały się czy reagowały na zachodzące zmiany w bliższym i dalszym otoczeniu. Wynalazki, procesy demograficzne, wyzwania gospodarcze, wydarzenia polityczne (wojny, traktaty) czy klęski naturalne były impulsem do zmian, nowych aktywności i reorientacji polityki. W XXI w. zmiana klimatu i jej konsekwencje stanowią nowe wyzwanie dla miast, które ze względu na swój wielowymiarowy charakter wymagają zarządzania wielopodmiotowego i angażowania różnorodnych interesariuszy. Działania adaptacyjne, ukierunkowane na wsparcie i dostosowanie ludzi, ekosystemów i infrastruktury do skutków zmian klimatu oraz minimalizację negatywnych konsekwencji tego zjawiska, mają na celu zwiększenie bezpieczeństwa ludzi, organizmów żywych, majątku i infrastruktury oraz ograniczanie strat społecznych, ekonomicznych i środowisk (Legutko-Kobus, Rzeńca, Skubała, Sobol 2020). Dotyczą bezpośrednio i pośrednio ludzi, ich gospodarstw domowych, miejsc pracy, aktywności gospodarczych i in. oraz służą zapewnieniu wysokiej jakości życia i bezpieczeństwa.

PRZYDATNE ŹRÓDŁA

Krajowa Polityka Miejska 2023 (2015). Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/74967/Krajowa_Polityka_Miejska_2023.pdf

Krajowa Polityka Miejska 2030 (2022). Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa. <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/polityka-miejska>

Podręcznik adaptacji dla miast. Wytyczne do przygotowania Miejskiego Planu Adaptacji do zmian klimatu, Aktualizacja 2023, Podrecznik-adaptacji-dla-miast_aktualizacja-2023_compressed.pdf (ios.gov.pl)

Rzeńca A., Sobol A., Ogórek P. (red.) (2021). *Raport o stanie polskich miast. Środowisko i adaptacja do zmian klimatu*. Warszawa-Kraków: Obserwatorium Polityki Miejskiej, IRMiR. <https://obserwatorium.miasta.pl/raport-o-stanie-polskich-miast-srodowisko-i-adaptacja-do-zmian-klimatu/>

LITERATURA

Bańka A. (2002). *Spółeczna psychologia środowiskowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Beck U. (2012). *Spółeczność światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Bell P.A., Greene T.Ch., Jeffrey F.D., Baum A. (2004). *Psychologia środowiskowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Szołtysek J. (red.) (2018). *Jakość życia w mieście. Poglądy interdyscyplinarne*. Warszawa: CeDeWu.

Legutko-Kobus, P., Skubała, P., Rzeńca, A., Sobol, A. (2020). *Miasta i ich mieszkańcy w obliczu wyzwań adaptacji do zmian klimatu*. Warszawa: KPZK PAN.

Wrochna P.,(2018). *Ryzyko ekologiczne jako ryzyko społeczne. Na ile „rzeczywista” jest katastrofa klimatyczna?* Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I. Philosophy and Sociology, vol. XLIII, 1. <https://doi.org/10.17951/i.2018.43.1.193-213>

03

Dlaczego partycypacja? Jakie są korzyści współdziałania?

Miasto interpretowane jest jako „wspólna przestrzeń należąca do społeczności ją zamieszkującej, mającej prawo do zagwarantowania jej warunków spełnienia politycznego, społecznego i ekologicznego, zakładająca jednocześnie obowiązek solidarności” (Szołtysek (red.) 2018, s. 21). Mieszkańcy miast z jednej strony są sprawcami niekorzystnych zmian, ale również poprzez swoje aktywności, styl życia, zachowania mogą je ograniczać, hamować czy im przeciwdziałać. Mają do odegrania olbrzymią rolę w budowaniu potencjału adaptacyjnego, przystosowywania do nowych warunków i wyzwań związanych z konsekwencjami antropopresji. Warto zauważyć, że miasta mogą stać się dynamicznymi ośrodkami realizującymi politykę ochrony środowiska i adaptacji do zmiany klimatu oraz wdrażającymi ekoinnowacyjne działania w zakresie rozwoju zrównoważonej mobilności miejskiej, gospodarki obiegu zamkniętego, poprawy efektywności energetycznej, tworzenia przyjaznych i zdrowych przestrzeni publicznych. Mówiąc o miastach, mamy na myśli wszystkich ich interesariuszy od władz lokalnych, podmiotów gospodarczych, instytucji publicznych po grupy formalne i nieformalne, a przede wszystkim stałych i czasowych mieszkańców (w tym turystów, dojeżdżających do pracy, szkół czy korzystających z usług). W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera idea miasta obywatelskiego, miasta współtworzonego przez różnorodne podmioty, którego celem jest wysoka jakość życia, zapewnienie możliwości rozwoju w długim okresie oraz ograniczanie i minimalizacja ryzyk. „Silne społeczności lokalne powstają w procesach partycypacyjnych, które bazują na zasadach pomocniczości, jawności, dialogi i partnerstwa” (FRDL 2024). Rolę społeczności miejskiej dla skutecznej adaptacji miast do zmian klimatu i korzyści z procesów partycypacji możemy rozpatrywać z czterech perspektyw: przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i instytucjonalnej.

Perspektywa przyrodnicza

Człowiek od początku swego istnienia był, jest i będzie nierozzerwalnie związany z elementami świata przyrodniczego, uzależnionego od nieprzerwanego funkcjonowania systemów naturalnych, opartych na przepływie energii i obiegu materii (Światowa Karta Przyrody 1982). To właśnie czynniki przyrodnicze determinowały lokalizację miast i ich dalszy rozwój (Kiełczewska-Zaleska 1972), a ich znaczenie nie maleje do dziś (Krzyżanowska 2009). Ale to właśnie miasta są też najmocniej przekształcane przez człowieka, stając źródłem zagrożeń dla całej planety. Postępująca antropopresja, głównie w obszarach zurbanizowanych, przyczynia się dziś w istotny sposób do postępującego zbyt szybko

procesu zmieniającego się klimatu. Pojawiające się coraz częściej intensywne opady deszczu generujące powodzie, przeplatane długimi okresami bezdeszczowymi przyczyniającymi się do nasilającej się suszy, silne wiatry, wysokie temperatury powietrza prowadzą do wielu zagrożeń zarówno dla funkcjonowania miast, jak i mieszkańców je zasiedlających, niejednokrotnie powodując również zagrożenia dla życia człowieka. Urbanizacja wskazywana jest obecnie jako główny czynnik odpowiedzialny za postępującą utratę różnorodności biologicznej. Proces ten określany jest przez naukowców jako szóste masowe wymieranie na ziemi czy biologiczna anihilacja (Maxwell et al. 2016). Postępująca utrata różnorodności biologicznej przyczynia się tym samym do spadku zdolności świadczenia usług ekosystemowych, czyli korzyści, jakie czerpie człowiek z jej funkcjonowania, szczególnie w obszarach zurbanizowanych. W miarę, jak ekosystemy (w tym ekosystemy miast) zmieniają się pod wpływem zmian klimatu, spada ich zdolność do wspierania przystosowania się człowieka i systemów społeczno-gospodarczych do pojawiających się zagrożeń i zmieniających się warunków funkcjonowania (Lavorel et. al. 2020). Jaka jest zatem rola społeczności miejskiej i aktywności obywatelskiej w ochronie i budowaniu potencjału przyrodniczego miasta?

Ratunkiem dla miast wydaje się odwrócenie tych niekorzystnych procesów poprzez wzrost znaczenia elementów przyrodniczych w ich strukturze z uwzględnieniem naturalnych procesów obserwowanych w świecie przyrodniczym (Rys. 03). Dla zachowania różnorodności biologicznej, zapewnienia zdolności ekosystemów do świadczenia usług kluczowe są zintegrowane działania oraz włączenie mieszkańców miast w procesy:

- **aktywnej ochrony środowiska przyrodniczego**, która polega na ograniczaniu użytkowania i przeznaczenia pod ochronę terenów najcenniejszych przyrodniczo w mieście oraz podejmowaniu działań mających na celu ich wzmocnienie dla utrzymania prawidłowego przebiegu procesów ekologicznych i zapewnienia stabilności ekosystemów naturalnych.

RYS. 03

Znaczenie partycypacji dla kondycji środowiska przyrodniczego

Źródło: opracowanie własne

- **Wdrażania rozwiązań opartych na naturze** (ang. *nature-based solutions*), NBS – wykorzystanie potencjału rozwiązań opartych na przyrodzie w mikroskali (osiedla) lub całego miasta pozwala na tworzenie warunków do życia w zgodzie z naturą (zbieranie deszczówki, tymczasowe „zielone” zagospodarowanie przestrzeni, zwiększanie retencji). Ponadto służy rozbudowie błękitno-zielonej infrastruktury, zwiększeniu dostępności wody w mieście, przywracaniu bioróżnorodności, wszystko w celu skutecznej adaptacji do zmiany klimatu (Jurczak, Krauze 2024).
- **Odtwarzania systemu przyrodniczego miasta** poprzez integrację przestrzenną terenów zieleni, terenów otwartych, lasów miejskich z ekosystemami wodnymi (doliny rzeczne, jeziora, stawy) stanowiącymi naturalną sieć (błękitno-zielona sieć miasta) będącą podstawą zdrowego funkcjonowania miasta i wszystkich organizmów żywych. Ważnym kontekstem w „tworzeniu” błękitno-zielonej sieci oprócz wzmacniania odporności ekosystemu miasta na kryzysy i zagrożenia jest kontekst społeczny i gospodarczy związany z poprawą dostępności terenów przyrodniczych, tworzeniem atrakcyjnych przestrzeni publicznych oraz rozwojem funkcji społecznych (Wagner, Krauze 2013). NBS mają tę przewagę, że same i niemal bezkosztowo przystosowują się do zmieniających warunków środowiska (ponieważ zdolność adaptacji jest podstawową cechą przyrody), dostarczają korzyści, których się oczekuje (np. regulacja klimatu), jak i takich, których człowiek się nawet nie spodziewa lub o których nie myśli (Jurczak, Krauze 2024).

Wszystkie te działania mogą i powinny być inicjowane, koordynowane, wdrażane i rozwijane we współpracy z mieszkańcami, organizacjami społecznymi, ekspertami, decydentami, gdyż rozwiązania wypracowane w ramach takiej współpracy są gwarancją skutecznej i akceptowalnej przez wszystkich zmiany. Ponadto codzienne aktywności mieszkańców oraz świadomie podejmowane decyzje mają również wpływ na prędkość zachodzących zmian w mieście. Nie możemy skutecznie przeciwdziałać zmianom klimatu bez przyrody, z kolei przyroda ulega degradacji w wyniku postępujących zmian klimatu (Legutko-Kobus et al. 2020), zatem kluczowy jest udział społeczności w aktywnym działaniu na rzecz przyrody w mieście i budowaniu potencjału przyrodniczego miasta.

Perspektywa społeczna

Podejmowanie działań związanych z adaptacją miast do zmian klimatu w społeczeństwach demokratycznych powinno być poprzedzone rzetelnie przeprowadzonymi konsultacjami społecznymi. Mieszkańcy są de facto właścicielami swoich lokalnych ojczyzn, delegując prezydentom, burmistrzom i radnym zarządzanie nimi. Tak więc powinni oni mieć szansę wypowiedzenia się na temat proponowanych działań i rozwiązań, które,

poza korzyściami, mogą wiązać się z koniecznością poniesienia znacznych nakładów finansowych i społecznych. Poza tym z perspektywy społecznej (socjologicznej) podkreślić należy, że udział mieszkańców w procesach partycypacyjnych wpływa pozytywnie m.in. na:

- **podniesienie ich poziomu wiedzy,**
- **wzrost uogólnionego zaufania społecznego,**
- **przyrost poczucia sprawstwa i wpływu na podejmowane decyzje,**
- **zwiększenie legitymizacji podejmowanych decyzji** (Rys. 04)

RYS. 04

Wpływ partycypacji bezpośredniej na wybrane sfery społeczne

Źródło: opracowanie własne

Konsultacje społeczne – szczególnie te oparte na procesach i praktykach deliberacyjnych – obok procedury gruntownego przedyskutowania konsultowanych kwestii kładą nacisk na wprowadzenie wątku edukacyjnego. Zmiany klimatu i powiązane z nią skutki są jednym z zagadnień wymagających zrozumienia, by skutecznie przeciwdziałać problemowi i podejmować właściwe działania adaptacyjne. Dlatego dobór nieprzypadkowych ekspertów ma kluczowe znaczenie w procesie partycypacyjnym. Ich rola polega zwykle na przekazaniu rzetelnej wiedzy. Sposób przedstawienia zagadnienia, a także wymiana doświadczeń pomiędzy dyskutującymi przy wsparciu facylitatorów oraz przystępne przygotowanie materiałów edukacyjnych wręczanych uczestnikom konsultacji, przyczyniają się także do wzrostu wiedzy nie tylko uczestników konsultacji, ale również ich znajomych, przyjaciół i rodziny. Często uczestnicy procesów partycypacyjnych stają się nieformalnymi liderami, którzy nabytą wiedzę przekazują w swoich kręgach społecznych (por. Roberts 2004). Ma to szczególne znaczenie w czasach fake newsów, które często odnoszą się także do kwestii klimatycznych.

W epoce późnej nowoczesności żyjemy w społeczeństwie ryzyka (Beck 2004), a zmiany klimatu stają się jednym z naszych głównych wyzwań. Życie i funkcjonowanie w dzisiejszym społeczeństwie przyrównuje się do ciągłego podejmowania „skoku w niepewność” (Sztompka 2007, s. 21). Pomostem nad tą przepaścią niepewności jest zaufanie.

Zaufanie – rozumiane jako zakład, że niepewne przyszłe działania innych ludzi, instytucji lub urzędzeń będą dla nas korzystne (Sztompka 2007, s. 99) – jest ważne dla sprawnego funkcjonowania społeczeństwa, a kultura (klimat) zaufania wiąże się z nadaniem trwałości doświadczeniom skumulowanym w danej społeczności (Sztompka 2005, s. 430). Czynniki pozytywnie oddziałujące na wytworzenie kultury zaufania w danym społeczeństwie to: dziedzictwo historyczne, stabilność normatywna, przejrzystość organizacji społecznej, trwałość porządku społecznego, podporządkowanie władzy regułom prawa, realizowanie uprawnień i egzekwowanie obowiązków. Do tego dodawane są cechy przypisane jednostkom, np.: elementy osobowości (np. aspiracje, aktywność, nastawienie na sukces, optymizm) i jej zasoby kapitałowe (wykształcenie, znajomości, oparcie w rodzinie, stan zdrowia, bogactwo duchowe itp.) (Sztompka 2005, s. 430–431). Tak zdefiniowane zaufanie pozwala obywatelom radzić sobie w sytuacji, w której mają podjąć jakieś działania związane z ryzykiem, kiedy nie wszystkie elementy składające się na daną sytuację i nie wszyscy aktorzy społeczni są przewidywalni. Zmiany klimatu i podejmowanie działań, które te zmiany mają spowolnić, należą do niedającej się przewidzieć sfery spraw społecznych. Aby zwiększyć poziom zaufania społecznego, w tym aspekcie należy włączać obywateli do dyskusji na tematy związane z klimatem. Wiedza na temat kryzysu klimatycznego oraz możliwych do podjęcia działań może redukować poziom niepewności związany z zachodzącymi zmianami.

Zaufanie społeczne jest też niezbędnym elementem systemu demokratycznego – „jest jednocześnie owocem demokracji, jak i czynnikiem, który ją wzmacnia” (Sztompka 2007, s. 342). Pełni funkcję smaru, który umożliwia współdziałanie poszczególnych elementów systemu (Putnam 2008, s. 39). W kontekście konsultacji społecznych ważne jest, żeby mieszkańcy ufali, że ich postulaty zostaną przeanalizowane przez miejskich włodarzy, a ci drudzy, żeby ufali w potencjał mieszkańców i postrzegali ich jako źródło racjonalnych sugestii i pomysłów.

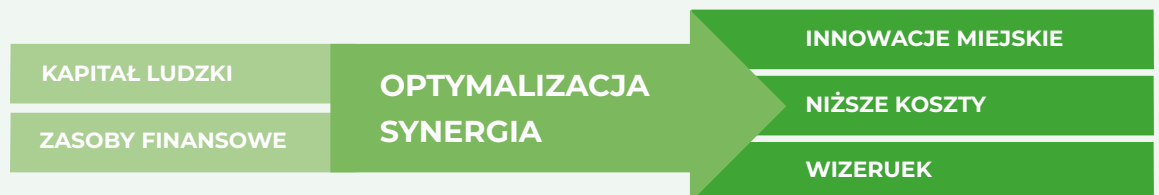
Uczestnictwo w konsultacjach społecznych, zwłaszcza tych o wiążącym charakterze wniosków (np. w budżetach obywatelskich, panelach obywatelskich), sprawia, że ludzie czują się bardziej sprawczy. Widzą, że ich pomysły są realizowane, co buduje w nich wiarę, że władarze miast ich słuchają i uwzględniają ich propozycje. Ci, których pomysły zostają wdrożone, są dumni ze swoich umiejętności i z tego, że przyczyniają się do ważnych zmian.

Decyzje władz są bardziej akceptowane, gdy są zgodne z wartościami społeczności i gdy obywatele uczestniczyli w ich tworzeniu. Jeśli ktoś brał udział w procesie decyzyjnym, trudniej mu kwestionować te decyzje, nawet jeśli nie zgadza się ze wszystkimi ich aspektami. Tym samym uczestnicy konsultacji stają się rzecznikami wypracowanych rekomendacji. Chętniej popierają spójne z nimi działania i częściej są gotowi do występowania w ich obronie. Co więcej, mieszkańcy uczestniczący w dyskusjach i opiniujący proponowane rozwiązania, legitymizują nie tylko je, ale także decydentów, którzy je ostatecznie wdrożyli (por. Roberts 2004).

Tak więc włączanie mieszkańców w procesy decyzyjne dotyczące rozwiązań z zakresu adaptacji miast do zmian klimatu sprawia, że dowiadują się oni więcej o problemie; czują, że mają sprawczy wpływ na podejmowane decyzje, co sprawia, że są one bardziej społecznie akceptowane. Co istotne, towarzyszy temu wzmacnianie się ogólnego zaufania społecznego.

Perspektywa ekonomiczna

Adaptacja do zmian klimatu jest procesem złożonym, wymagającym współdziałania wielu podmiotów. Wśród nich kluczową rolę odgrywają mieszkańcy, którzy bezpośrednio są adresatami działań mających ułatwić im funkcjonowanie w zmieniających się zbyt szybko warunkach. Ich wiedza, doświadczenie, kreatywność i innowacyjność (to, co określamy mianem kapitału ludzkiego) jest fundamentem właściwej i skutecznej polityki klimatycznej. Umożliwia dostosowanie podejmowanych działań i projektów do rzeczywistych potrzeb mieszkańców oraz specyficznych uwarunkowań rozwoju miasta. Równoległe procesy partycypacji buduje lokalny kapitał ludzki – zwiększa wiedzę oraz zrozumienie i akceptację dla działań podejmowanych w mieście (Rys. 05).

RYS. 05

Korzyści ekonomiczne z procesu partycypacji społecznej

Źródło: opracowanie własne

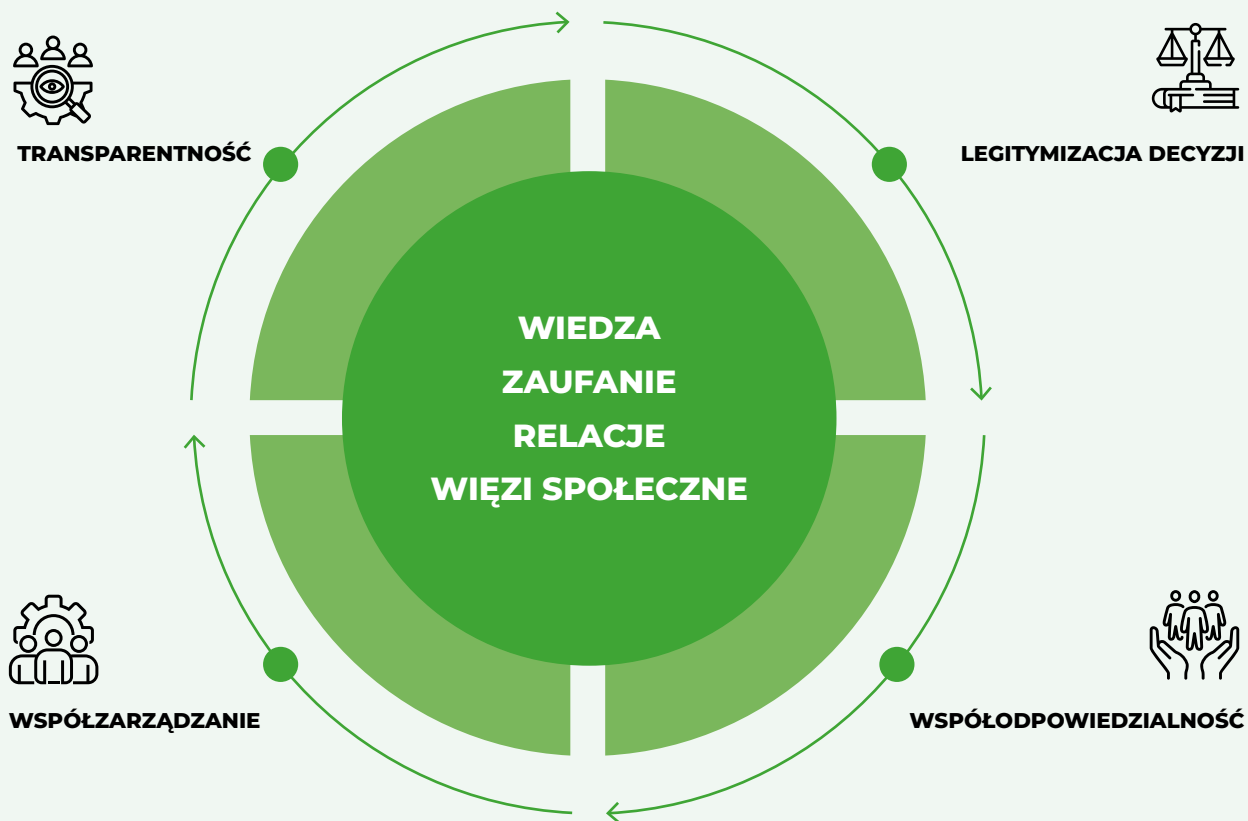
Partycypacja społeczna buduje szereg korzyści ekonomicznych dla wspólnoty lokalnej, wśród których na szczególną uwagę zasługuje:

- Włączenie mieszkańców w proces adaptacji do zmian klimatu umożliwia **optymalne wykorzystanie zasobów miasta** – nie tylko tych będących w gestii władz lokalnych (zasoby sektora publicznego), ale także zasobów mieszkańców i innych podmiotów funkcjonujących w mieście. Zaangażowanie lokalnych podmiotów (m.in. poprzez wolontariat czy własne środki finansowe) istotnie **obniża koszty realizacji projektów** oraz zwiększa skuteczność miejskiej polityki klimatycznej.
- Zaangażowanie lokalnych interesariuszy w procesy adaptacji do zmiany klimatu uruchamia **efekty synergii i efekty mnożnikowe** w mieście. Umożliwia nie tylko wykorzystanie „drzemiącego” potencjału miasta, ale także buduje interakcje i relacje w środowisku lokalnym, co zwiększa zdolności rozwojowe jednostki terytorialnej.
- Włączenie mieszkańców w proces adaptacji do zmiany klimatu jest **filarem tworzenia innowacyjnych rozwiązań**, których kreacja bez udziału lokalnych interesariuszy jest trudna do realizacji. Lokalni interesariusze są często źródłem nowych pomysłów, a ich zaangażowanie zwiększa prawdopodobieństwo sukcesu w ich wdrażaniu. Stają się oni ambasadorami nowatorskich działań, zwiększając w środowisku lokalnym akceptację dla ich wdrażania.
- Włączenie mieszkańców, przedsiębiorców i różnych instytucji w proces planowania i budowania adaptacji do zmian klimatu umożliwia **zaangażowanie ich zasobów finansowych**. Proces partycypacji tworzy impuls do pozyskania dodatkowych, zewnętrznych środków finansowych i budowania tzw. montażu finansowego. W ten sposób zwiększa się pula środków finansowych możliwych do zaangażowania na działania i projekty związane z dostosowaniem miasta do zmiany klimatu.
- Finansowe zaangażowanie lokalnych podmiotów w działania na rzecz adaptacji do zmiany klimatu zwiększa **potencjał miasta do aplikowania o zewnętrzne środki finansowe**. Pokazuje nie tylko profesjonalizm zarządzania miastem, ale także zdolności integracji lokalnych podmiotów wokół kluczowych projektów i inwestycji. Zwiększa to motywację instytucji zewnętrznych (donatorów) do finansowego wsparcia tych projektów.
- Partycypacja społeczna wpływa pozytywnie na **budowanie wewnętrznego i zewnętrznego wizerunku miasta** – miasta kreatywnego i otwartego na mieszkańców i ich potrzeby, umiającego wykorzystać posiadany potencjał. Wykorzystanie innowacyjnych narzędzi włączania społecznego (m.in. panelu obywatelskiego) pozytywnie wpływa na postrzeganie miasta jako nowoczesnej jednostki terytorialnej, podążającej za dokonującymi się zmianami i zdolnej do adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rozwoju. Wpływa to korzystnie na budowanie atrakcyjności miasta i pozyskiwanie inwestorów zewnętrznych.

Perspektywa instytucjonalna

Zmiana klimatu stanowi wyzwanie dla instytucji na każdym poziomie podejmowania decyzji – przy czym możliwości samorządów, w tym zakres ich kompetencji oraz dostępne finansowanie, określane są przez instytucje wyższych poziomów: wojewódzkiego, krajowego i unijnego. Ramy są więc określone odgórnie, co nie oznacza, że ręce samorządów są związane - jako działające najbliżej mieszkańców to właśnie władze lokalne mają wielki wpływ na budowanie porozumienia w sprawach dotyczących zmian klimatu.

Co może osiągnąć samorząd włączający mieszkańców w procesy decyzyjne? Czy polityki zbudowane wspólnie z interesariuszami są lepsze od tych powstających w zaciszu biur? Dzięki różnorodnym perspektywom powstające polityki są trafniejsze – lepiej odpowiadają na potrzeby zgłaszane przez interesariuszy, a także są skuteczniejsze – sprzyjają szybkiemu i trafnemu osiągnięciu celów. W efekcie rośnie ich efektywność, a spada kosztowność.

RYS. 06

Korzyści instytucjonalne z procesu partycypacji społecznej

Źródło: opracowanie własne

Działania i decyzje podejmowane przez władze lokalne nie zawsze przyjmowane są entuzjastycznie przez mieszkańców. Czasem decyzje te zwyczajnie nie są dobre, a czasem są trudne do zaakceptowania, bo wymuszają na mieszkańcach np. zmianę nawyków lub generują wysokie koszty. Tego typu wyzwania napotykają samorządy w szczególności w odniesieniu do działań zmierzających do adaptacji miast do zmiany klimatu – tematyki trudnej i borykającej się z wieloma mitami i sporami. Włączanie mieszkańców zarówno w procesy decyzyjne, jak i umożliwienie im angażowania się w działania proklimatyczne pozwala **uzyskać legitymizację społeczną dla trudnych decyzji** podejmowanych przez władze lokalne (Rys. 06).

Samorząd, poza większym poparciem dla podjętych wspólnie z mieszkańcami decyzji, zyskuje też partnerów, którzy czują się współodpowiedzialni za rozwój miasta. To poczucie współodpowiedzialności oraz współpraca z innymi interesariuszami są kluczowe w kontekście adaptacji do zmiany klimatu: wyzwanie to jest zbyt trudne, aby samorząd był w stanie samodzielnie je rozwiązać. **Kultura współzarządzania** stwarza przestrzeń do dialogu i podziału odpowiedzialności pomiędzy interesariuszy, których działania mogą przynieść korzyści dla całej społeczności. Pozwala także na trafne identyfikowanie źródeł problemów i określanie działań naprawczych.

Z perspektywy mieszkańców kultura współzarządzania wymaga wiedzy (np. dotyczącej przepisów prawa czy uwarunkowań infrastrukturalnych) oraz poczucia wpływu na decyzje władz lokalnych. **Transfer wiedzy** przebiega więc także w drugą stronę – do władz lokalnych. To mieszkańcy najlepiej wiedzą, które działania są w stanie zaakceptować, a także najlepiej znają uwarunkowania lokalne.

Budowanie efektywnej i skutecznej polityki adaptacji do zmian klimatu wymaga uwzględnienia głosów zróżnicowanych grup społecznych i instytucji. Nie do przecenienia staje się włączenie w procesy decyzyjne środowiska naukowego, które dostarcza szerokiej i zobiektywizowanej perspektywy, wspierającej pozostałych uczestników procesów partycypacyjnych. Dla naukowców z kolei praca nad konkretnymi problemami lokalnymi i współpraca ze społecznością stanowi wartościowe źródło danych. Dzięki zaangażowaniu w procesy partycypacyjne szerokiego grona interesariuszy następuje więc nie tylko wymiana informacji i opinii, ale także **budowanie nowych relacji i zasobów wiedzy**, które będą stanowić istotny kapitał w rozwiązywaniu przyszłych wyzwań.

Nie każdy z praktyków partycypacji i nie każdy samorząd będzie miał jednak okazję prowadzić duży proces konsultacyjny, np. panel obywatelski dotyczący adaptacji miasta do zmiany klimatu. Nie oznacza to jednak, że bez dużych procesów nie da się rozwiązywać złożonych problemów. Mniejsze procesy i działania partycypacyjne, takie jak konsultacje społeczne dotyczące np. urządzenia terenów zieleni lub parkowania w mieście, są również istotne. Ważne, by zbierać i analizować wnioski z całych komunikacji z mieszkańcami i korzystając z tych danych, budować polityki miejskie. Każdy, nawet najmniejszy proces, w którym samorząd otwiera się na interesariuszy, **podnosi poziom transparentności działań władz i buduje więzi lokalne**, których siła decyduje o odporności wspólnoty na kryzysy.

PRZYDATNE ŹRÓDŁA

Wzmocnienie udziału mieszkańców i mieszkank w kształtowaniu lokalnych polityk publicznych. Warszawa 2024, FRDL_postulaty.pdf (partycypacjaobywatelska.pl)

LITERATURA

Beck U. (2004). *Spółeczeństwo światowego ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Jurczak T., Krauze K. (2024). *Kapitał naturalny miast w łagodzeniu skutków antropogenicznej zmiany klimatu*, [w:] K. Brzeziński, T. Jurczak, A. Rzeńca (red.), *Spółeczny udział w tworzeniu miejskiej polityki klimatycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Kiełczewska-Zaleska M. (1972). *Geografia osadnictwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Krzyżanowska T.E. (2009), *Miasto jako zbiór wzorców. Rozprawa na temat miasta*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania w Warszawie,.

Lavorel S., Locatelli B., Colloff M.J., Bruley E. (2020). *Co-producing ecosystemservices for adapting to climate change*. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 375: 20190119. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2019.0119>

Legutko-Kobus P., Skubała P., Rzeńca A., Sobol A. (2020). *Miasta i ich mieszkańcy w obliczu wyzwań adaptacji do zmian klimatu*. Warszawa: KPZK PAN.

Maxwell S.L., Fuller L.A., Brooks T.M., Watson J.E.M. (2016). *The ravages of guns, nets and bulldozers*. *Nature*, vol. 536, s. 143–145

Putnam R.D. (2008). *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, przeł. P. Sandura, S. Szymański. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Roberts N. (2004). *Public deliberation in an age of direct participation*. *American Review of Public Administration*, 34(4), 315–353.

Sztompka P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Sztompka P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Wagner I., Krauze K. (2013). *Błękitne aspekty zielonej infrastruktury*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, P. Lisicki (red.), *Zrównoważony Rozwój – Zastosowania*, No 4: *Przyroda w mieście – Rozwiązania*, Fundacja Sendzimira.

04

W jaki sposób włączać mieszkańców?

Przegląd technik stosowanych na świecie

Partycypacja na stałe zagościła w naszych miastach, a pytanie, czy włączać mieszkańców w procesy współdecydowania i współkształtowania polityk miejskich, zastąpiło pytanie: jak to robić? Odpowiedź na to pytanie znaleźć można w wielu podręcznikach i poradnikach. W jednym z takich opracowań zebrano i uporządkowano techniki prowadzenia konsultacji społecznych w warunkach polskich (Brzeziński; Kretek-Kamińska; Krzewińska; Zajac 2024). Wybierając techniki do opisu, kierowano się kryterium możliwości ich zastosowania w warunkach krajowych. Ze względu na różne ograniczenia formalne, organizacyjne czy finansowe nie każda technika może być skutecznie wdrożona w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Dlatego szczególną uwagę poświęcono metodom, które sprawdzają się przede wszystkim w krajach demokratyzujących się, w których społeczeństwa dopiero uczą się korzystania z przywilejów demokracji.

Drugim ważnym aspektem jest rodzaj informacji, jakie można uzyskać dzięki danej technice. W zależności od tego, jak uczestnicy angażują się w proces konsultacyjny, wyróżniono trzy główne typy technik:

Pozyskiwania opinii indywidualnych – uczestnicy formułują swoje opinie i rekomendacje samodzielnie, bez wpływu ze strony innych uczestników;

Zbierające szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji uczestnicy samodzielnie artykułują swoje opinie i rekomendacje, ale są one kształtowane przez dyskusje i wymianę poglądów z innymi;

Polegające na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii – uczestnicy wspólnie, w trakcie dyskusji i pracy zespołowej, wypracowują końcowe rekomendacje.

W poniższej tabeli (Tab. 1) przedstawiono podział z przypisaniem do poszczególnych typów konkretnych technik. Jednocześnie warto zaznaczyć, że każda z nich ma swoje unikalne zastosowania i jest szczególnie przydatna na różnych etapach procesu konsultacyjnego, w zależności od charakteru i zakresu uzyskiwanych wyników (Brzeziński, Krettek-Kamińska, Krzewińska, Zajac 2024).

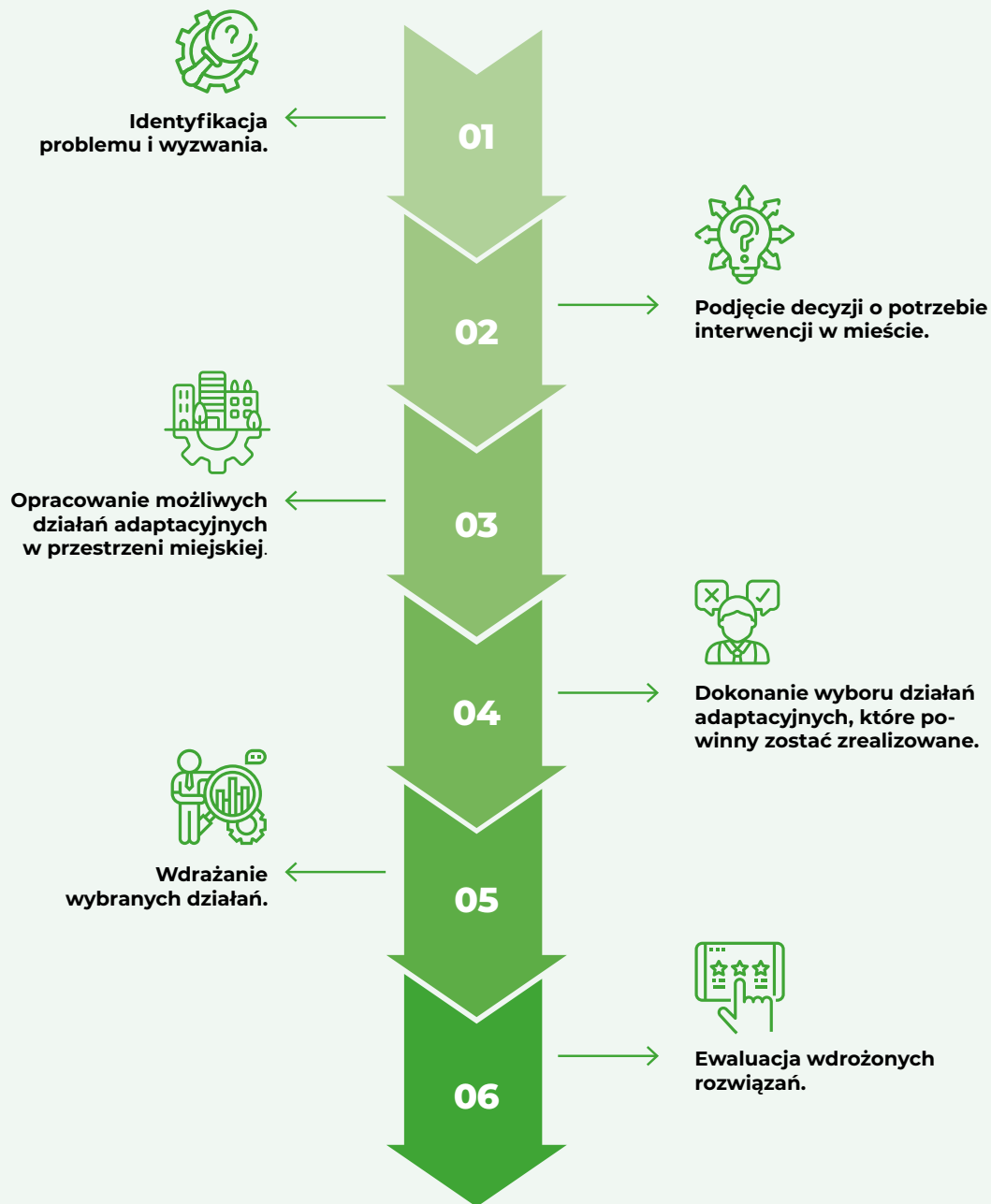
TAB. 1

Podział technik stosowanych w konsultacjach społecznych

Techniki pozyskiwania opinii indywidualnych, sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego	Techniki ankietowe
	Wywiady indywidualne
	Wypowiedzi pisemne formułowane niezależnie od aktywności innych uczestników konsultacji w odpowiedzi na ogłoszenia o prowadzeniu konsultacji
Techniki zbierające szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego	Spacer badawczy
	Wysłuchania publiczne
	Zogniskowane wywiady grupowe
	Wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum
	Spotkania otwarte
Techniki polegające na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji lub prac warsztatowych	Panel obywatelski
	Warsztaty Charrette
	Warsztaty przyszłościowe
	Spotkania deliberacyjne
	Kawiarenka deliberacyjna

Źródło: Brzeziński, Krettek-Kamińska, Krzewińska, Zajac 2024

Przedstawione techniki rekomendowane są do zastosowania w warunkach polskich i środkowoeuropejskich, aczkolwiek nie każda z zaprezentowanych technik była wykorzystywana w procesach konsultacyjnych dotyczących adaptacji do zmiany klimatu. Włączenie społeczne w procesy adaptacyjne może przybierać różne formy. Mieszkańcy mogą być zapraszani do współpracy z władzami miast na kilku etapach zaprezentowanych na rysunku 07. Należy jednak zauważyć, że według raportu z projektu „BASE bottom-up climate adaptation strategies towards a sustainable Europe” (Clemmensen, Haugvaldstad, Vizinho, Penha-Lopes 2015) w państwach europejskich techniki partycypacyjne najczęściej stosuje się w dwóch pierwszych fazach mających formę różnego rodzaju konsultacji planowanych działań.

RYS. 07

Etapy partycypacji społecznej w procesie adaptacji do zmiany klimatu

Źródło: opracowanie własne

W skali światowej zakres technik partycypacyjnych wykorzystywanych w procesach konsultacji społecznych dotyczących adaptacji do zmiany klimatu jest szeroki. W tabeli 2 zaprezentowano powszechnie spotykane techniki wraz z przykładami ich realizacji. Każda technika została oceniona przez autorów niniejszej publikacji w zakresie kosztowności, czasochłonności oraz poziomu skomplikowania zastosowania danej techniki przez władze lokalne.

TAB. 2

Techniki partycypacyjne wykorzystywane w procesie adaptacji do zmian klimatu

Nazwa metody	Opis metody	Kosztowność	Czasochłonność	Poziom skomplikowania	Miejsce i przedmiot zastosowania w kontekście zmiany klimatu
World Cafe	Metoda warsztatowa służąca wymianie informacji oraz określeniu potrzeb i oczekiwań zaangażowanych stron. Oparta na pracy w kilku grupach poruszających różne aspekty danej kwestii, gdzie poprzez zmiany grup uczestnicy poruszają różne zagadnienia.	+	+	+	Alentejo (Portugalia) – identyfikacja i ewaluacja skutków zmiany klimatu oraz możliwych kierunków adaptacji Kalajoki (Finlandia) – konsultacje z interesariuszami planów adaptacji wraz z ewaluacją efektów i kosztów możliwych rozwiązań (Źródło: https://base-adaptation.eu/participation-climate-change-adaptation.html)
Warsztaty projektowe	Warsztaty dla zainteresowanych stron służące wizualnej prezentacji zjawisk będących przedmiotem warsztatów. Metoda najczęściej wykorzystywana jest w planowaniu urbanistycznym.	+	++	++	Rotterdam (Holandia) w ramach programu Delta – warsztaty dla interesariuszy pt. „From possible strategies to narratives” dążące do tego, aby dojść do pierwszej linii rozumowania i konsensusu w sprawie (nie)możliwości różnych strategii zarządzania powodziowego. (Źródło: https://base-adaptation.eu/participation-climate-change-adaptation.html)
Warsztaty scenariuszowe	Instrument oparty na dialogu i współpracy między różnymi grupami aktorów lokalnych. Metoda ma na celu pobudzenie dialogu, wymianę doświadczeń i wiedzy na temat istniejących barier i możliwych rozwiązań, zwiększenie zrozumienia głównego tematu/problemu dyskusji oraz ułatwienie konsensusu w sprawie proponowanych rozwiązań wśród zaangażowanych grup. Najczęściej przyjmuje formę dwudniowego spotkania, w czasie którego uczestnicy pracują na wcześniej przygotowanych scenariuszach, tworząc własne możliwe wizje i plany działania.	+	++	+	Kalundborg (Dania) – analiza retrospektywna implementacji planów adaptacji. Czechy (projekt Green Roofs) – opracowanie potencjalnych środków adaptacyjnych. (Źródło: https://base-adaptation.eu/participation-climate-change-adaptation.html)
Warsztaty Charrette	Technika ta jest formą pracy zespołowej. Polega na dość intensywnym, kilkudniowym zaangażowaniu różnych grup interesariuszy w celu wypracowania wspólnego rozwiązania dla danego problemu lub określonego obszaru. Pozwala budować zaufanie i eliminować sytuacje konfliktowe na wczesnym etapie planowania.	++	++	++	Negril (Jamajka) – celem warsztatów było zidentyfikowanie, mapowanie i rangowanie lokalnych zagrożeń wywołanych zmianą klimatu oraz zidentyfikowanie lokalnych strategii i preferowanych działań adaptacyjnych. (Źródło: https://www.researchgate.net/publication/283748693_Community-based_Adaptation_through_Ecological_Design_Lessons_from_Negril_Jamaica_The_Journal_of_Urban_Design)
Badania focusowe	Moderowana dyskusja w niewielkiej grupie osób (które wchodzi z sobą w interakcję) w celu poznania ich opinii na dany temat.	+	+	+	Unley (Australia) – przeprowadzono pięć badań focusowych wśród w lokalnej społeczności dotyczących emisji i sposobów na ich redukcję. (Źródło: https://www.unley.sa.gov.au/files/assets/public/v1/environment-hub/unley-insights-focus-group-report-on-climate-change.pdf)
Panel obywatelski	Polega na zasięgnięciu przez administrację publiczną opinii możliwie reprezentatywnej (losowanej) grupy mieszkańców danego terytorium. Za cel stawia wspólne wypracowanie konkretnych rekomendacji dla administracji publicznej w zadanym z góry temacie. Rekomendacje są opracowywane po części edukacyjnej spotkań, a w fazie końcowej poddawane głosowaniu.	+++	+++	+++	Camden (Wielka Brytania) – uczestnicy omówili potencjalne działania w zakresie zmiany klimatu, które można podjąć w domu, sąsiedztwie i radzie. Zgromadzenie opracowało 17 zaleceń, które wykorzystano w lokalnym Planie działań na rzecz klimatu. (Źródło: https://participedia.net/case/6975) Panele obywatelskie z polskich miast przedstawiono w dalszej części przewodnika

Nazwa metody	Opis metody	Kosztowność	Czasochłonność	Poziom skomplikowania	Miejsce i przedmiot zastosowania w kontekście zmiany klimatu
Szczyt/Forum obywatelskie	Ma na celu poznanie opinii obywateli na temat priorytetów politycznych i możliwych kierunków działań w procesie decyzyjnym, w oparciu o rzetelne informacje. Szczyt obywatelski to zakrojone na szeroką skalę (zazwyczaj od 200 do 5000 osób) spotkanie publiczne zakończone głosowaniem.	+++	+++	+++	Kalundborg (Dania) – szczyt obywatelski zrealizowany w ramach projektu Balt-CICA „Climate Change: Impacts, Costs, and Adaptation in the Baltic Sea Region” w celu opracowania strategii adaptacji do zmiany klimatu krajów bałtyckich. W szczycie brało udział 350 osób, które przyczyniły się do opracowania rekomendacji wykorzystanych w strategii. (Źródło: https://participedia.net/case/6935)
Sąd obywatelski	Technika wymagająca pracy niewielkiej grupy obywateli niebędących ekspertami w tematyce rozpatrywanej sprawy. Pracują oni na zasadach zbliżonych do tych, które obowiązują w przypadku pracy ławników sądowych – rozpatrują sprawę i wydają „werdykt”. Sędziowie uzyskują materiały opisujące różne sposoby rozwiązania danego zagadnienia, zapoznają się z nimi i na ich podstawie formułują rekomendacje. Proces taki trwa na ogół 2–4 dni.	++	++	++	Leeds (Anglia) – opracowanie rekomendacji do planu zeroemisyjności. (Źródło: https://participedia.net/case/7001)
Budżet obywatelski	Mechanizm partycypacyjny, w ramach którego mieszkańcy danego obszaru mają prawo zgłaszać projekty zadań do realizacji z wydzielonej części budżetu, a następnie wybierać w trybie głosowania te projekty, które przeszły pozytywnie proces weryfikacji.	+++	+++	+++	Lizbona (Portugalia) – zielony budżet obywatelski dedykowany inicjatywom związanym z poprawą środowiska (Źródło: https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/green-participatory-budgeting-lisbon-portugal) Bieruń (Polska) – zielony budżet obywatelski dedykowany dla inicjatyw związanych z poprawą środowiska. (Źródło: https://zielonybierun.budzet-obywatelski.org/)
Hackathon	Hackathon to krótkie wydarzenie (najczęściej 24-lub 48-godzinne, podczas którego programiści, informatycy i inni specjaliści stają przed zadaniem rozwiązania jakiegoś określonego problemu. Zadanie do wykonania jest ogłaszane w dniu rozpoczęcia wydarzenia, a jego realizacja podlega ocenie. Wypracowane podczas hackathonu rozwiązania są następnie realizowane (lub wcześniej udoskonalane) przez miasta.	++	+	++	Warszawa (Polska) – Nauka dla zmiany klimatu. Uczestnicy projektowali rozwiązania w jednym z trzech obszarów tematycznych: Energia, Inteligentne miasto, Ekonomia cyrkularna. (Źródło: https://akcelerator.pw.edu.pl/hackathon.html) Rzeszów (Polska) – Hackathon Mobility, który ma na celu powstanie nowych rozwiązań z obszaru ekomobilności i alternatywnych form transportu. (Źródło: https://w.prz.edu.pl/uczelnia/aktualnosci/hackathon-mobility-w-rzeszowie-1524.html) Bergen (Norwegia) – Klimathon. Hackathon dotyczył praktycznych oraz strategicznych rozwiązań dotyczących wyzwań związanych z planowaniem i wdrażaniem adaptacji do zmiany klimatu na poziomie lokalnym. (Źródło: https://climatehackathon.devpost.com/)

Legenda:

+ niski poziom zjawiska

++ średni poziom zjawiska

+++ wysoki poziom zjawiska

Techniki partycypacyjne wykorzystywane w procesie adaptacji do zmian klimatu klimatu

/ cd

Nazwa metody	Opis metody	Kosztocłonność	Czasocłonność	Poziom skomplikowania	Miejsce i przedmiot zastosowania w kontekście zmiany klimatu
Social Hackathon	Social Hackathon to specyficzny rodzaj hackathonu, podczas którego osoby o różnych umiejętnościach współpracują, aby rozwiązać palące wyzwania w jakimś określonym, ograniczonym czasie. Social Hackathon koncentrują się na tworzeniu rozwiązań dla problemów społecznych, wzmacnianiu zaangażowania społeczności i inicjowaniu pozytywnych zmian. Mocno angażują lokalną społeczność.	++	++	++	Miskolc (Węgry) – uczestnicy pracowali nad działaniami na rzecz adaptacji miasta do zmiany klimatu i „zielonej” odnowie miasta. (Źródło: https://miskolcioletmaraton.hu/) Ateny (Grecja) – aktywizacja społeczności i przedsiębiorstw do tworzenia oryginalnych aplikacji, w zakresie m.in. innowacji społecznych (tworzenie programów edukacyjnych na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego w firmach i organach publicznych). (Źródło: https://socialhackathon.gr/en/#about)
Living Lab	Living Lab to dynamiczne środowiska stworzone do wspierania otwartych innowacji poprzez procesy współpracy, w które zaangażowani są różni interesariusze. Koncentrują się na współkreacji, szybkim prototypowaniu i testowaniu oraz zwiększaniu innowacji i przedsiębiorczości, zapewniając (różne rodzaje) wartości wspólne zaangażowanym interesariuszom.	++	+++	+++	Gdynia (Polska) – w ramach Urban Lab w Gdyni przeprowadzono m.in. akcję społeczną #EKOWGdyni, która jest częścią działań pilotażowych mikroinnowacji wyłonionej w naborze Pomysłów na Miasto w obszarze adaptacji do zmiany klimatu w mieście, który jest częścią zadania „Adaptacja Konceptji UrbanLab w Gdyni”, a ich głównym celem jest pokazanie proekologicznych postaw mieszkańców i mieszkańek Gdyni na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i adaptacji do nich w mieście. (Źródło: https://urbanlab.gdynia.pl/inkubator-miejski/)
Gry edukacyjne	Szeroki wachlarz działań, których celem jest przyrost wiedzy graczy w formie zabawy.	+*	++	+	Nikaragua – sześciopiętowa gra stworzona indywidualnie do poruszanego zagadnienia. Uczestnicy stawiają się w roli decydentów i muszą funkcjonować w określonych warunkach dających wyobrażenie trudności, z jakimi władze lokalne się borykają. (Źródło: https://www.climatecentre.org/wp-content/uploads/AW-wps-games-v5.pdf) Polska: <ul style="list-style-type: none"> Zielone gry, Projekt Stowarzyszenia Centrum Rozwiązań Systemowych, w ramach którego opracowano m.in. internetową grę edukacyjno-ekologiczną o zmianach klimatu „Gra z Klimatem 2.0”. (Źródło: https://zielonegry.crs.org.pl/) Gra symulacyjna „Osiedle z klimatem” powstała w ramach projektu CoAdapt. Wersja gry planszowej i komputerowej, gdzie pole gry stanowi osiedle mieszkaniowe wskazane przez gracza. (Źródło: Gra Projekt CoAdapt - Communities for Climate Change Action)

* Kosztocłonność uzależniona od formuły przygotowywanej gry.

Legenda:

+ niski poziom zjawiska   ++ średni poziom zjawiska   +++ wysoki poziom zjawiska

Źródło: opracowanie własne

PRZYDATNE ŹRÓDŁA

A. Hastrup Clemmensen, A. Haugvaldstad, A. Vizinho, G. Penha-Lopes (2015). *Participation in Climate Change Adaptation. BASE bottom-up climate adaptation strategies towards a sustainable Europe*. <https://base-adaptation.eu/participation-climate-change-adaptation.html>

Jak zrobiliśmy Urban Lab. Wnioski i rekomendacje z pilotażowego wdrożenia w Gdyni i Rzeszowie, IRMIR, 2021, <https://urbanlab.net/publikacja/jak-zrobilismy-urban-lab/>

Living Lab Methodology, https://www.northwalescollaborative.wales/wp-content/uploads/2020/10/Living-lab-methodology-handbook_r.pdf

FISE (2015). *Narzędziownik*. https://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/12/4_konsultacje_narzedziownik.pdf

LITERATURA

Brzeziński K., Kretek-Kamińska A., Krzewińska A., Zając J. (2024). *Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

05

Jakie są dotychczasowe doświadczenia miast?

Miasta w procesie transformacji, budowania neutralności klimatycznej i adaptacji do zmian klimatu uczą się, jak włączać mieszkańców w procesy decyzyjne. Wiele doświadczeń polskich, jak i zagranicznych wskazuje, że występują duże różnice między krajami i miastami w zaangażowaniu mieszkańców, a także w metodach, technikach partycypacyjnych, które stosują samorzady. Prowadzone badania w Polsce (Łódź, Lublin, Wrocław, Gdańsk), na Słowacji (Trnawa i Bańska Bystrzyca) oraz na Węgrzech (Miskolc, Budapeszt) pozwoliły na zidentyfikowanie wielu uwarunkowań i czynników oraz różnic z nich wynikających (Rys. 06). Wybór miast z krajów „bloku wschodniego” do badania był celowy i związany m.in. z rezonującymi do dziś wspólną przeszłością historyczną i polityczną oraz wieloma wspólnymi czynnikami społecznymi oraz kulturowymi, które wpływają na zaangażowanie obywateli w procesy decyzyjne (Gherghina, Ekman, Podolian 2019; Mihaylova 2004) Uwarunkowania te obejmują m.in. wpływy komunistyczne i postkomunistyczne, wstąpienie do Unii Europejskiej w tym samym czasie (1 maja 2004 r.), poziom rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i zaufania do instytucji państwowych i samorządowych.

II Łódzki Panel Obywatelski
Okładka raportu

<https://uml.lodz.pl/panel-obywatelski/ii-lodzki-panel-obywatelski/raport/>

II Łódzki Panel Obywatelski
Fot. Dorota Kudlicka

RYS. 08

Czynniki i uwarunkowania procesów partycypacji społecznej w miastach krajów Europy Środkowo-Wschodniej
 Źródło: opracowanie własne

Procesy partycypacyjne rozwijają się dynamicznie, ale nierównomiernie. W Polsce w dużych miastach są najbardziej zaawansowane, a metody najbardziej angażujące i innowacyjne. Dzieje się tak głównie za sprawą wiedzy i doświadczenia pracowników samorządowych oraz determinacji władz lokalnych, większego dostępu do specjalistów i zasobów kadrowych oraz środków finansowych. Podobna sytuacja jest również na Węgrzech i Słowacji, choć struktura osadnicza tych krajów różni się od Polski.

Według przedstawicieli organizacji i instytucji zaangażowanych w procesy partycypacyjne na Węgrzech i Słowacji, aktywny udział mieszkańców w niewielkim stopniu wpływa na decyzje polityczne. Mieszkańcy szybko angażują się, ale równie szybko odkrywają, że mają niewielki wpływ na decyzje samorządowe, co prowadzi do ich wycofania. Zatem **decyzje polityczne determinują aktywność lokalnych społeczności.** Szczególnie upór i opór władz lokalnych czy też pozorowane działania partycypacyjne skutecznie zniechęcają i obniżają poziom zaangażowania mieszkańców.

W budżetach miast słowackich, węgierskich, ale często również w Polsce wskazać można **brak środków finansowych na działania partycypacyjne.** Unijna polityka, wspierana funduszami, motywuje miasta do włączania mieszkańców w działania na rzecz adaptacji do zmian klimatu. Na Słowacji i Węgrzech kluczową rolę w procesach partycypacyjnych odgrywają zagraniczne, zwłaszcza europejskie, inicjatywy (finansowane ze środków pomocowych). W polskich samorządach poza zewnętrznymi środkami pomocowymi pojawiają się także środki w corocznych budżetach przeznaczone na ten proces.

W Polsce istnieje rozbudowany **system prawny**, w którym przepisy nakładają obowiązek m.in. prowadzenia konsultacji społecznych, organizowania rad pożytku publicznego, komitetów rewitalizacji oraz realizowania budżetów obywatelskich w miastach

na prawach powiatu. W miastach powszechnie stosowane są wewnętrzne regulaminy określające m.in. zasady prowadzenia konsultacji społecznych z różnymi interesariuszami. W przeciwieństwie do Polski Słowacja i Węgry nie mają systemowych rozwiązań, jedynym obowiązkiem samorządów jest organizowanie corocznych wysłuchań publicznych, które bardziej koncentrują się na zbieraniu informacji niż na realnym angażowaniu mieszkańców w procesy decyzyjne. Na Słowacji istnieje obowiązek publikowania projektów dokumentów, co pozwala mieszkańcom zgłaszać uwagi, choć nie ma gwarancji, że zostaną one uwzględnione. Pomimo braku formalnych zobowiązań samorządy na Słowacji i Węgrzech stają się coraz bardziej świadome potrzeby współpracy z lokalnymi społecznościami i zaczynają wypracowywać wspólne zasady partycypacji. Przykładem są miasta takie jak Miskolc i Budapeszt (Węgry), które podejmują inicjatywy tworzenia społecznych umów lub kontraktów, aby formalizować te procesy.

Za procesy partycypacyjne w Polsce, na Słowacji i na Węgrzech odpowiadają samorządy, choć **inicjatywę często podejmują lokalne społeczności, liderzy i organizacje pozarządowe**. Realizacja konsultacji społecznych oraz działań aktywizujących lokalną społeczność, takich jak panele obywatelskie, badania społeczne, hackathony czy regranting, odbywa się często z udziałem instytucji, organizacji i ekspertów branżowych.

Od strony administracyjnej (urzędowej) za partycypację w miastach odpowiadają zespoły specjalistów np. w miastach w Polsce, ale czasem jest to jeden pracownik, który te zadania łączy z innymi obowiązkami (Słowacja, Bańska Bystrzyca). Na Słowacji i Węgrzech zatrudnienie w tym obszarze jest znacznie mniejsze niż w Polsce, co wynika z mniejszej struktury samorządowej i niższego poziomu świadomości władz, a także braku środków finansowych.

Wpływ na procesy partycypacji **ma sposób sprawowania władzy na poziomie krajowym, który determinuje aktywność władzy na poziomie lokalnym**. Prawdziwa, zaawansowana demokracja angażuje mieszkańców w decyzje i ich realizacje. Niestety, często lokalne uwarunkowania polityczne (rządząca aktualnie partia polityczna) uniemożliwiają czy wręcz blokują procesy partycypacji.

Panele obywatelskie (PO) są coraz częściej wykorzystywane w procesach partycypacji społecznej, a ich głównym przedmiotem są kwestie zmian klimatu i działań mających na celu adaptację do zmian klimatu. Miasta adaptują tę technikę, modyfikując ją w zależności od uwarunkowań instytucjonalnych, ekonomicznych, politycznych czy społecznym (Tab. 3).

Klimatyczne panele obywatelskie w Trnawie, Miskolcu i Budapeszcie

Charakterystyka metody

Trnawa (Słowacja)

Panel Obywatelski (PO) jako narzędzie partycypacji w przygotowaniu miasta do zmian klimatu, szczególnie w zakresie retencji wód, zieleni miejskiej oraz komunikacji władz miasta z mieszkańcami, został wykorzystany w 2022 r.

Udział wzięło 30 mieszkańców Trnawy, którzy wyrazili zainteresowanie panelem. Metoda ta nie była bardzo czasochłonna (kilkutygodniowy proces, obejmujący w jednym miesiącu trzy spotkania z uczestnikami panelu) i kosztowna (ze względu na wynagrodzenia uczestników, ekspertów). Z uwagi na to, że był to projekt pilotażowy o niewielkim budżecie, skrócono m.in. znacznie czas realizacji, a także starano się zmniejszyć maksymalnie koszty. W trakcie PO wykorzystano przygotowane materiały dla uczestników, metodę warsztatową (praca w mniejszych grupach) oraz dyskusję plenarną oraz panelową z ekspertami.

PO charakteryzował się dużym zaangażowaniem sektora społecznego (organizacji pozarządowych), które było inicjatorem, aktywnie współprowadziło i współfinansowało cały proces.

Miskolc (Węgry)

PO na temat jakości powietrza był zrealizowany w 2021 roku przez gminę Miskolc oraz dwie organizacje pozarządowe (Fundację DemNet i Stowarzyszenie Dialog), które były inicjatorem procesu oraz miały duży wpływ na jego organizację i finansowanie. PO współfinansowany był przez gminę i zagranicznego darczyńcę. Do udziału zaproszono 10 000 mieszkańców, z których 400 odpowiedziało. Z tej grupy wylosowano 50 osób, które reprezentowały populację mieszkańców Miskolca. Ważnym elementem procesu była edukacja mieszkańców z udziałem ekspertów, którzy przybliżali temat globalnego ocieplenia i zanieczyszczeń powietrza w mieście. Mieszkańcy, w moderowanym procesie z udziałem ekspertów, wypracowali szereg rozwiązań, które następnie poddano weryfikacji i priorytetyzacji. Ostatecznie wybrano i dopracowano 7 rozwiązań, które miasto zobowiązało się realizować. Organizacja panelu była czasochłonna (kilkumiesięczny proces przygotowań, dwie dwudniowe sesje spotkań z uczestnikami) i kosztowna (ze względu na wynagrodzenia uczestników, ekspertów oraz organizację procesu).

Budapeszt (Węgry)

PO został zrealizowany w 2020 r. na zlecenie miasta przez Fundację DemNet. Tematem panelu były zmiany klimatu oraz opracowanie zaleceń dla Rady Budapesztu dotyczące sposobów radzenia sobie z kryzysem klimatycznym w mieście. 10 000 zaproszeń skierowano do mieszkańców. Ze zgłoszonych mieszkańców losowo wybrano 50 osób, odpowiadających charakterowi populacji miasta (reprezentatywność próby pod względem wieku, płci, wykształcenia i miejsca zamieszkania). Podczas dwóch dwudniowych spotkań weekendowych uczestnicy wraz z moderatorami i ekspertami poznawali i omawiali zagadnienia dotyczące procesu zmian klimatu i to jak miasto może radzić sobie z tymi zmianami. Opracowany pakiet rekomendacji dla władz samorządowych miał zostać uwzględniony w opracowywanej strategii klimatycznej Budapesztu. Panel był więc jednym z narzędzi partycypacyjnych w procesie budowania strategii klimatycznej dla miasta. Organizacja panelu była czasochłonna (choć pandemia mocno ograniczyła możliwości realizacji założeń) i kosztowna. Panel organizowany przez organizację pozarządową i finansowany z międzynarodowych, zewnętrznych środków.

TAB. 3

Doświadczenia miast Europy Środkowo-Wschodniej

Trnawa (Słowacja)	Miskolc (Węgry)	Budapeszt (Węgry)
KORZYŚCI Z REALIZACJI		
<ol style="list-style-type: none"> Możliwość udziału w panelu przedstawicieli różnych miejskich środowisk (reprezentatywność uczestników). Udział ekspertów tematycznych, którzy dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem z uczestnikami panelu. Był to ważny element procesu edukacji mieszkańców, wymiany myśli i poglądów między mieszkańcami. Możliwość poznania innych opinii, stanowisk, argumentów. Proces długotrwały, w którym przedstawiciele różnych środowisk się poznają, integrują (integracja międzysektorowa i międzypokoleniowa), dzięki czemu lepiej się rozumieją i nawiązują relacje społeczne. Możliwość kontaktu mieszkańców z ekspertami oraz przedstawicielami urzędu/władzy. Budowanie poczucia realnego wpływu mieszkańców na miasto, budowanie świadomości obywatelskiej mieszkańców. Świadomość i poczucie realnego uczestnictwa w życiu publicznym. 	<ol style="list-style-type: none"> Szerokie zaproszenie do udziału w panelu dla mieszkańców. 10 000 zaproszeń i możliwość udziału w panelu przedstawicieli różnych miejskich środowisk (reprezentatywność uczestników). W panelu wzięło udział 45 uczestników. Duża uwaga poświęcona działaniom edukacyjnym z udziałem ekspertów zewnętrznych. Integracja różnych środowisk wokół jednego tematu. Budowanie poczucia realnego wpływu mieszkańców na miasto, budowanie świadomości obywatelskiej mieszkańców. Duże zaangażowanie lokalnych środowisk organizacji pozarządowych. Zobowiązanie miasta do realizacji wypracowanych rozwiązań. Do 2024 r. udało się zrealizować połowę z nich. 	<ol style="list-style-type: none"> Reprezentatywna grupa mieszkańców zapewniła szerokie spektrum perspektyw i interesów lokalnych społeczności. PO został potraktowany jako element procesu włączania i angażowania mieszkańców w budowanie długofalowych polityk publicznych. Wypracowane rekomendacje zostały zaimplementowane w strategię klimatyczną dla Budapesztu. Możliwość zgłębienia wiedzy na dany temat, by świadomie podejmować decyzje. Realne poczucie wpływu na kształtowanie swojego otoczenia, co wzmacnia świadomość obywatelską mieszkańców i odpowiedzialność za miasto. Okazja do bezpośrednich spotkań z ekspertami oraz przedstawicielami urzędu, co zwiększa przejrzystość procesów decyzyjnych i buduje zaufanie do instytucji. Możliwość konfrontacji swoich opinii z innymi stanowiskami, co sprzyja poszerzeniu horyzontów i rozwijaniu umiejętności argumentacji. Udział ekspertów tematycznych, którzy dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem z uczestnikami panelu. Panel sprzyjał integracji uczestników, tworząc przestrzeń do głębszych rozmów i wzmacniania relacji międzyludzkich. Uczestnicy panelu z niecierpliwością oczekiwali kolejnych etapów pracy, co świadczy o ich zaangażowaniu i chęci dalszego udziału w życiu publicznym. Uczestnicy panelu stali się ambasadorami tematu w swoich środowiskach.
TRUDNOŚCI W REALIZACJI		
<ol style="list-style-type: none"> Duże trudności w rekrutacji uczestników. Niewystarczająca ilość środków finansowych, a także mała ilość czasu na realizację panelu. Trudność w implementacji wyników panelu, ze względu na podjęte wcześniej decyzje polityczne, a także małą przychylność władz samorządowych wypracowanym podczas panelu rozwiązaniom. 	<ol style="list-style-type: none"> Trudności w zaangażowaniu mieszkańców do różnych tematów. Łatwo na krótką chwilę, trudniej do dłuższych działań. Mała liczba pracowników samorządowych zaangażowanych w proces. Niepewność sytuacji politycznej i duża zależność procesów partycypacyjnych od decyzji politycznych. Trudności w komunikacji i dotarciu z informacjami do mieszkańców. Zbyt szeroki temat panelu utrudnia pracę i wypracowanie właściwych rekomendacji lub rozwiązań. 	<ol style="list-style-type: none"> W związku z pandemią COVID-19 skrócony został czas na rekrutację uczestników. Wielu potencjalnych kandydatów wycofało się z udziału w związku z obawą przed zarażeniem wirusem. Dobór konkretnego tematu, niezbyt szerokiego, jasno sprecyzowanego, który pozwoli na wypracowanie właściwych rezultatów.
LINKI/PRZYDATNE ŹRÓDŁA		
<p>https://www.trnava.sk/aktualita/4679/obcianske-zhromazdenie-otvarame-pre-vsetkych-trnavcanov</p>	<p>https://kozossegyules.demnet.hu/kozossegi-gyules-miskolc-2021/</p> <p>https://demnet.hu/en/blog-en/when-seeds-take-root-a-report-on-progress-one-year-after-the-miskolc-citizens-assembly/</p>	<p>https://kozossegyules.demnet.hu/kozossegi-gyules-budapest-2020-demnet-report.pdf</p>

Źródło: opracowanie własne

Spoleczne Hackathony

Charakterystyka metody – Miskolc (Węgry)

Spoleczny Hackathon w Miskolcu dotychczas odbył się dwa razy. Tematem drugiej edycji wydarzenia, podczas którego zespoły mieszkańców opracowały projektowe plany pomysłów, które mogą pomóc mieszkańcom Miskolca i lokalnym społecznościom uczynić miasto bardziej przyjaznym dla środowiska, był „Wyścig z czasem w walce ze zmianami klimatycznymi”. Metoda, którą wykorzystano nie wymagała ani dużej ilości czasu, ani dużej ilości czasu, ani większych nakładów finansowych. Ważnym elementem tego wydarzenia jest duże zaangażowanie sektora społecznego (organizacji pozarządowych), mieszkańców oraz przedsiębiorców zaangażowanych zarówno w samo wydarzenie, jak i realizację powstałych projektów. Spoleczny Hackathon trwa 48 godzin, podczas których zespoły opracowują projekty będące odpowiedzią na zaproponowany miejski problem lub wyzwanie, przed którym staje miasto. Projekty podlegają ocenie jury, a następnie są realizowane przez różne podmioty, z wykorzystaniem różnych źródeł finansowania. Nagrody w konkursie fundują lokalni sponsorzy (lokalne firmy), co znacznie ogranicza koszty organizacji, a dodatkowo zachęca mieszkańców do udziału.

Korzyści z realizacji

- 1.** Wzmocnienie lokalnego aktywizmu społecznego, zwiększenie zainteresowania i zaangażowania mieszkańców, a także zaangażowanie różnych podmiotów sektora prywatnego, społecznego i publicznego w realizację wypracowanych rozwiązań.
- 2.** Wykorzystanie niezagospodarowanej, publicznej przestrzeni przez małe, lokalne społeczności mieszkańców.
- 3.** Wprowadzenie innowacyjnych pomysłów do miasta.
- 4.** Atutem jest możliwość różnorodnego wsparcia, m.in. wsparcia finansowego dla istniejącego pomysłu, wsparcia merytorycznego czy po prostu realizacji pomysłu, artykułowanych potrzeb i oczekiwań, dzięki zaangażowaniu różnych podmiotów.
- 5.** Integracja i budowanie lokalnych więzi między mieszkańcami.
- 6.** Wzrost społecznego zaangażowania przedsiębiorców i promocja ich działalności w mieście.

Trudności w realizacji

- 1.** Różne oczekiwania uczestników, co generuje duże zróżnicowanie wsparcia na etapie realizacji wypracowanych rozwiązań (m.in. instytucjonalne, infrastrukturalne, finansowe, materiałowe, organizacyjne).
- 2.** Trudności we współpracy z różnymi podmiotami i trudności w znalezieniu odpowiednich partnerów (w tym instytucjonalnych).
- 3.** Dylematy związane z okresem wsparcia oferowanego na etapie realizacji rozwiązań (Jak długo i w jaki sposób wspierać wygenerowane pomysły?).
- 4.** Trudności w zapewnieniu wsparcia dla wielu projektów, których realizacja jest np. długotrwała.
- 5.** Zbyt duża liczba osób z własnymi pomysłami może powodować konflikty podczas hackathonu lub być trudna dla uczestników, stąd też konieczne wsparcie mentorskie w trakcie procesu.

LINKI/PRYZDATNE ŹRÓDŁA

<https://miskolcioletmaraton.hu/az-otletmaraton-megmutatta-a-kozossegek-erejet-es-kreativitasat/>

Doświadczenia i praktyki partycypacyjne w zakresie adaptacji do zmian klimatu w polskich miastach

Zielony Budżet Obywatelski Lublina

Budżety obywatelskie (BO) to bez wątpienia procesy konsultacyjne, w których udział bierze największa liczba mieszkańców miast i gmin. To zaangażowanie można określić jako „masowe”, przy kilkudziesięciu czy nawet ponad stu tysiącach ludzi głosujących w poszczególnych edycjach każdego budżetu obywatelskiego w największych polskich miastach i setkach składanych corocznie projektów. Czy jednak budżet obywatelski, działający w większych samorządach w oparciu o przepisy ustawy o samorządzie gminnym, jest narzędziem, które może służyć partycypacyjnej adaptacji miast do zmiany klimatu? Niektóre miasta „zazieleniają” budżety obywatelskie, działając w ramach istniejącej procedury BO i wydzielając tzw. zieloną pulę środków, dla której określają nowe zasady. Tak zrobiły m.in. Poznań i Gdynia (linki poniżej). Lublin natomiast zdecydował się na utworzenie osobnej procedury z osobnym budżetem i od 2017 r. przeznacza dodatkowe środki na realizację tego zadania. Charakterystyczną cechą tego rozwiązania jest brak głosowania mieszkańców – decyzję o podziale kwoty podejmuje panel ekspertów, składający się z architektów krajobrazu, przyrodników oraz przedstawicieli urzędu miasta. Do 2024 r. w ramach projektu zrealizowano kilkadziesiąt zadań, co roku przeznaczając na nie pulę w wysokości 2 mln zł. Każda edycja ma inne hasło przewodnie określające zakres projektów, jakie mieszkańcy mogą zgłaszać.

WIĘCEJ O ZIELONYCH BUDŻETACH OBYWATELSKICH:

<https://decyduje.lublin.eu/pl/zielony-budzet/aktualnosci/>

<https://www.budzet.um.poznan.pl/>

<https://www.gdansk.pl/budzet-obywatelski/zielony-budzet>

Warsztatowe formy dialogu na temat zmian klimatu:

Jeśli panel obywatelski i narada obywatelska to procesy zbyt skomplikowane dla osiągnięcia wyznaczonego celu (w tym przypadku adaptacji miasta do zmieniającego się klimatu), zainspirować można się doświadczeniami Gdańska. Organizowane corocznie do 2020 r. w formule jednodniowych warsztatów dla mieszkańców Gdańskie Forum Zmian Klimatu ma na celu poznanie perspektywy mieszkańców dotyczącej szerokiego spektrum zagadnień związanych z adaptacją miasta do zmiany klimatu. Uczestnicy zgłaszają się do udziału poprzez rejestrację online. Wyniki pracy uczestników posłużyły za wartościowe źródło danych przy sporządzaniu Miejscowego Planu Adaptacji do zmiany klimatu. Planowane są kolejne edycje Forum, które dla samorządu prowadzi zewnętrzny zespół moderatorów zapewniający bezstronność prowadzonej dyskusji. Ciekawą cechą tej formy jest jej cykliczność, zapewniająca stały kontakt z mieszkańcami oraz budująca długoterminowe zaufanie wśród uczestników procesu.

WIĘCEJ O ZIELONYCH BUDŻETACH OBYWATELSKICH:

Gdańskie Forum Zmian Klimatu, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/III-Gdanskie-Forum-Zmian-Klimatu-podsumowanie,a,251961>

Gdyńskie Dialogi o klimacie, <https://lis.gdynia.pl/konsultacje-i-badania/gdynski-dialog-o-klimacie/>

Łódzkie konsultacje – „Jak zazielenić plac Dąbrowskiego”

Choć wyniki spotkań konsultacyjnych nie są wiążące dla władz samorządowych, to należy pamiętać, że aby budować zaufanie społeczne, powinny one być prowadzone wtedy, gdy postulaty i pomysły mieszkańców mają szansę być uwzględnione. Spotkania warto starannie przygotować i pamiętać o przystępnym języku komunikacji. W kontekście adaptacji miast do zmiany klimatu procesy konsultacyjne coraz częściej dotyczą wspólnego projektowania przestrzeni miejskich, tak aby zwiększyć różnorodność biologiczną, efektywniej retencjonować wodę oraz walczyć ze zjawiskiem miejskiej wyspy ciepła, jednocześnie nie zapominając o funkcjonalności tych przestrzeni dla mieszkańców. Takie cele przyświecały samorządowi podczas projektowania procesu dialogu dotyczącego placu Dąbrowskiego w Łodzi. Cechami charakterystycznymi tych konsultacji była ich wieloetapowość i różnorodność zastosowanych form partycypacji. Dyskusja wokół przestrzeni placu toczyła się w mieście od wielu lat. Sam proces konsultacyjny zaczął się w 2021 r. od dyżurów konsultacyjnych organizowanych na samym placu oraz cyklu warsztatów z poszczególnymi grupami interesariuszy. Przeprowadzono także ankietę internetową. Na tej podstawie w 2022 r. powstały trzy warianty przebudowy z opracowanymi przez pracownię projektową wizualizacjami. Te warianty zamieszczone zostały następnie na platformie umożliwiającej głosowanie. Na tym ostatnim etapie mieszkańcy całego miasta wybrali najbardziej odpowiadający im wariant przebudowy placu.

PROCESY PROJEKTOWANIA PARTYCYPACYJNEGO:

Jak zazielenić plac Dąbrowskiego?,

<https://uml.lodz.pl/konsultacje/zakonczone-konsultacje/2021-rok/jak-zazielenic-plac-dabrowskiego/>

Gdynia i Rzeszów – przestrzeń do partycypacji

Miasto to przestrzeń i ludzie – warto więc stworzyć przestrzeń do partycypacji i innowacji i zaprosić do niej ludzi. W Polsce dotychczas powstały dwa *Urban Laby* (w Gdyni i w Rzeszowie) – miejsca stworzone po to, aby się spotykać, omawiać wyzwania stojące przed miastami, projektować i testować innowacyjne rozwiązania. Za istotny element działania tych przestrzeni uznać należy funkcjonowanie *Urban Cafe*, czyli przestrzeni, w której prowadzone są działania konsultacyjne, edukacyjne, zbliżające do siebie środowiska nauki, biznesu, organizacji pozarządowych, samorządu i mieszkańców. Drugim ważnym działaniem mogą być programy wspierające rozwój miejskich innowacji, w ramach których mieszkańcy zgłaszają pomysły na innowacje, z których najwyżej ocenione zostają wdrożone w formie pilotaży. Wiele działań podejmowanych w *Urban Labach* związanych jest z adaptacją miast do zmiany klimatu, a także np. z wyzwaniami związanymi z życiem społecznym w trakcie i po pandemii. Nawet jeśli samorząd nie zdecyduje się na utworzenie *Urban Labu*, warto jest zorganizować w mieście przestrzeń dialogu i komunikacji, miejsce, gdzie zaangażowani i aktywni mieszkańcy otrzymają wsparcie w realizacji swoich pomysłów na miasto.

MIEJSCA PRZEZNACZONE DO DIALOGU Z MIESZKAŃCAMI:

Urban Lab Rzeszów, <https://urbanlab.erzeszow.pl/>

Laboratorium Innowacji Społecznych w Gdyni, <https://lis.gdynia.pl/o-nas/>

Podsumowanie działania Urban Labów, https://urbanlab.net/wp-content/uploads/2022/01/JAK-ZROBILISMY-URBAN-LAB_e-book-normal.pdf

Fabryka Aktywności Miejskiej w Łodzi, <https://uml.lodz.pl/decydujemy/>

Ulica Ruska – wrocławska narada obywatelska

Zawarcie społecznej umowy jest coraz częściej warunkiem podjęcia przez samorzady decyzji dotyczącej ważnych kwestii publicznych. Narada jest jedną z form prowadzenia konsultacji społecznych z udziałem zaproszonych interesariuszy i interesariuszek. Narada opiera się na eksperckiej wiedzy. Choć jej głównym założeniem jest udział „zwykłych” obywateli reprezentatywnie dobranych, aby oddać zróżnicowanie lokalnej społeczności to, celem narady jest wypracowanie opinii w zakresie postawionego pytania, tak aby uwzględnić potrzeby i interesy jak największej liczby stron. Podobnie jak w przypadku innych technik, rekomendacje narady obywatelskiej nie muszą być wiążące, ale powinny być silnym wskazaniem dla władzy.

W przypadku Wrocławia przed mieszkańcami postawiono zadanie wypracowania rekomendacji w formie rozrysowanego planu zagospodarowania fragmentu ulicy Ruskiej. Plan przygotowany był we współpracy z osobami odpowiedzialnymi za projekt, ale w pracach brali również przedstawiciele rady osiedla, organizacji pozarządowej, przedsiębiorcy zlokalizowani przy ulicy Ruskiej. Uczestnicy brali udział w trzech cosobotnich około 4-godzinnych sesjach, natomiast pierwsze posiedzenie poprzedził spacer badawczy po opracowywanej ulicy. Uzupełnienie planu stanowił dokument stanowiący tekstowe uzupełnienie koncepcji. Pomimo problemów z uzyskaniem frekwencji na spotkaniach, nadal zbyt niską potrzebą włączania się obywateli w procesy partycypacyjne narada obywatelska może być ciekawą alternatywą dla rozwiązywania nie tylko makroskalowych wyzwań, lecz także lokalnych, bardzo miejscowych.

PROCES NARADY OBYWATELSKIEJ:

Ufel W., Rodziejewicz A. (2023). Narada obywatelska jako deliberacyjna innowacja społeczna – analiza przykładu wrocławskiego, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – POLONIA”, vol. XXX, 2, <https://doi.org/10.17951/k.2023.30.2.161-178>
<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/jak-odnowic-ulice-ruska-narada>

Warszawa – najpierw mieszkańcy, potem architekci

Konsultacje społeczne „Jaki plac Pięciu Rogów” są właściwym przykładem, w jaki sposób mieszkańcy powinni stać się głosem doradczym dla architektów i urbanistów. To proces bardzo miejscowy, dotyczący tylko jednego placu (a właściwie przecięcia się ulic Brackiej i Chmielnej), ale nie mniej zaplanowany niż te o zasięgu ogólnomiejskim. Celem konsultacji było zebranie opinii mieszkańców Warszawy na temat tego, jaką funkcję powinien pełnić plac Pięciu Rogów. Opinia ta miała być podstawą do opracowania projektu architektoniczno-urbanistycznego wyłonionego w konkursie wykonawcy. Pomimo naprawdę niewielkiego terenu proces konsultacyjny uwzględnił spacer architektoniczne oraz dwa spotkania: z przedsiębiorcami oraz z mieszkańcami, a także była możliwość wypowiedzenia swojej opinii w ankiecie online.

Zebrane uwagi mieszkańców w największym stopniu dotyczyły zagospodarowania placu Pięciu Rogów, ograniczenia ruchu samochodowego na terenie placu oraz na deptaku Chmielna, stworzenia miejsc z zielenią, gdzie można na chwilę przysiąść, odpocząć, wdrożenie systemu zapewniającego dostawę do lokali usługowych w wydzielonym czasie; zadbanie o regularne opróżnianie koszy na śmieci, estetykę miejsca, by plac stał się

wizytówką miasta. Wiele miejsca mieszkańcy poświęcili kwestii estetyki i braku zieleni na placu. Postulaty zazielenienia placu stały się właśnie głównym wektorem zmian ekologicznych. Zamiast głośniego skrzyżowania wypełnionego asfaltem, obecnie mieszkańcy otrzymali nową przestrzeń publiczną, bez wydzielonych chodników i jezdni. Mogą tędy przejechać tylko autobusy i rowery. Najważniejszy stał się ruch pieszy. Posadzkę placu wykonano z dużych, wzmocnionych płyt betonowych. Ważnym elementem nowej koncepcji było wprowadzenie zieleni – drzew liściastych o ukształtowanej wysokości i koronie. Nie brakuje też pasującej do całości małej architektury, w tym np. ławek.

W przestrzeni placu Pięciu Rogów pojawiło się również „Pisklę. Drozd Śpiewak” – rzeźba autorstwa Joanny Rajkowskiej. Przykładając ucho do skorupy dużego modelu jaja drozda, można usłyszeć dźwięki wykluwającego się ptaka i bicie jego serca.

ISTOTA PROJEKTU I RAPORTY Z KONSULTACJI:

<https://konsultacje.um.warszawa.pl/processes/jaki-plac-pieciu-rogow?locale=pl>

<https://um.warszawa.pl/-/plac-pieciu-rogow>

Zakrzówek – obywatelski serial sensacyjny

Prace z uchwalaniem planów zagospodarowania przestrzennego nieraz udowadniały, jak skomplikowanym procesem jest optymalne zaspokojenie rozwojowych planów miasta (rozwój budownictwa mieszkaniowego oraz budowa basenów jak w przypadku Krakowa), kwestii związanych z ochroną przyrody, dostępnością terenu dla mieszkańców. W przypadku Zakrzówka, obszaru o wysokich walorach przyrodniczych, wiele osób i organizacji ekologicznych walczyło o minimalne ingerowanie w naturalne środowisko. Początkowo proces konsultacji społecznych (2018 r.) miał na celu uzyskanie opinii mieszkańców na temat tych inwestycji i ich wpływu na środowisko. Innymi słowy, jak znaleźć równowagę między rozwijaniem infrastruktury rekreacyjnej a zachowaniem unikalnego charakteru Zakrzówka.

Czy konsultacje były modelowe? Nie. Miasto popełniło bardzo wiele błędów, takich jak nieujawnianie wszystkich istotnych elementów, brak dobrej polityki komunikacyjnej, marginalizowanie kwestii środowiskowych, brak jawności procesu i transparentności kwestii finansowych. Społeczność lokalna okazała się silna i zdolna do integrowania. Zakrzówek to przykład dla samorządów – jakich błędów nie popełniać, ale też jak można je zrekomensować i ostatecznie zdecydować się na rozwiązania, które nie były na początku „na stole”. Miasto nie tylko odrobiło kilkuletnie straty, ale obecnie nader pilnie realizuje kolejne plany ochrony ekosystemu, fauny i flory. Co ważne, realizuje je wspólnie z ekologicznym środowiskiem pozarządowym i eksperckim. Z przebiegiem tych konsultacji powinien zapoznać się każdy, kto interesuje się partycypacją społeczną.

PRZEBIEG PROCESU NA STRONIE ORGANIZACJI POZARZĄDOWEJ:

https://akcjاراتunkowadlakrakowa.pl/?fbclid=IwY2xjawE1jMlleHRuA2F1bQIxMAABHRkhh3wmr-JeEwqTg9cPHfBpkXNLFvmM5ePX09r0jh5_bj802XsanNot2Hw_aem_JZQjBpfAmW7LJ-DFIXD-tDw

PRZEBIEG PROCESU NA STRONIE MIASTA:

https://obywatelski.krakow.pl/konsultacje_spoleczne_-_aktualne/280554,2148,komunikat,konsultacje_spoleczne_projektu_uchwaly_w_sprawie_ustanowienia_uzytku_ekologicznego_zakrzówek___enklawa_wschodnia_.html

Panel obywatelski – doświadczenia polskich miast

Panel obywatelski jest narzędziem wykorzystywanym przede wszystkim w dużych (większych) miastach. Dotychczasowe doświadczenia polskich miast w organizacji paneli obywatelskich pozwalają wskazać zalety i korzyści, ale również trudności i ograniczenia w realizacji (tab. 4). Miasto Łódź realizowało panel dwukrotnie, jako zalety wykorzystania tego narzędzia wskazuje się obopólne korzyści dla mieszkańców oraz władz samorządowych.

Wśród najważniejszych można wskazać:

poznanie przez samorząd perspektywy mieszkańców, w tym ich gotowości na podejmowanie działań adresujących wyzwania związane ze zmianami klimatu,

lepsze zrozumienie przez mieszkańców procesów działania miasta i ich uwarunkowań,

budowanie zaufania poprzez identyfikację podejścia mieszkańców, przedstawicieli samorządu, organizacji pozarządowych i naukowców do omawianego zagadnienia,

rzeczywiste zaangażowanie mieszkańców,

budowanie społeczeństwa obywatelskiego,

ocenę obecnych działań i wskazanie działań perspektywicznych,

poczucie sprawczości i doświadczenie współdecydowania,

możliwość rozpoznania potrzeb i oczekiwań mieszkańców oraz zweryfikowanie możliwości realizacji zgłaszanych rekomendacji,

zdobycie wiedzy i rozwijanie zainteresowań mieszkańców oraz wymiana poglądów,

rozmowę na tematy ważne dla miasta,

zaangażowanie różnych grup społecznych, zróżnicowanej grupy mieszkańców,

integrację mieszkańców, rozmowy, dyskusje oraz możliwość swobodnej wypowiedzi,

działania informacyjno-edukacyjne o potrzebnych czy też koniecznych działaniach,

dostarczenie mieszkańcom profesjonalnej wiedzy, obiektywnych dowodów w danym temacie,

sprawczość mieszkańców, realizacja przegłosowanych rekomendacji.

LITERATURA

Cherghina, S., Ekman, J. and Podolian, O. (2019) *Democratic innovations in Central and Eastern Europe: expanding the research agenda*. *Contemporary Politics*, 25(1)

Mihaylova D. (2004) *Social capital in Central and Eastern Europe. A Critical Assessment and Literature Review*, CEU CPS Working Paper Series, Budapest

TAB. 4

Temat i charakterystyka Panelu Obywatelskiego (PO)

LUBLIN	GDAŃSK	WROCLAW
<p>Zrealizowany w 2018 r. PO dotyczył ograniczania zjawiska smogu i zakończył się wypracowaniem 55 (spośród 250 zgłoszonych do głosowania) wiążących dla miasta rekomendacji m.in. w zakresie ogrzewania, transportu, planowania przestrzennego i zieleni oraz edukacji.</p> <p>Do udziału w panelu wybrano w dwustopniowym losowaniu 60 osób oraz 12 rezerwowych.</p>	<p>PO był realizowany trzykrotnie:</p> <p>I PO – Jak lepiej przygotować Gdańsk na wystąpienie ulewnych opadów deszczu. Udział wzięło 63 panelistów. Do realizacji przyjęto 8 rekomendacji.</p> <p>II PO – Jak poprawić jakość powietrza? udział wzięło 56 panelistów. Do realizacji przyjęto 9 rekomendacji.</p> <p>III PO – Jak wspierać aktywność obywatelską w Gdańsku? W związku z propozycją przyjęcia przez Gdańsk Europejskiej Karty Równości Kobiet i Mężczyzn w Życiu Lokalnym, zaproponowane zostało, aby w ramach panelu wskazać konkretne działania, które wspierałyby równe traktowanie w Gdańsku. Udział wzięło 56 panelistów. Spośród 56 propozycji rekomendacji przyjęto 39 do realizacji.</p>	<p>Celem zrealizowanego w 2021 r. PO było uzyskanie odpowiedzi na pytanie „Jak usprawnić przemieszczanie się po Wrocławiu, mając na względzie poprawę jakości życia i ochronę klimatu?”. Pytanie główne wsparte zostało pytaniami szczegółowymi: „Jaki środek transportu publicznego powinien połączyć centrum miasta z osiedlami: Jagodno, Maślice, Muchobór Wielki, Ołtaszyn, Psie Pole – autobus czy tramwaj?” oraz „Czy – dla podniesienia jakości życia i w trosce o środowisko – wprowadzić w mieście strefy o szczególnych zasadach poruszania się – np. ograniczenia wjazdu pojazdów o określonym typie silników, opłaty za wjazd, strefy ruchu pieszego, rozwój strefy płatnego parkowania?”</p> <p>Udział wzięło 56 mieszkańców. Panel zakończył się wypracowaniem 20 wiążących dla miasta rekomendacji</p>
KORZYŚCI Z REALIZACJI		
<ol style="list-style-type: none"> Zaangażowanie zupełnie nowej grupy mieszkańców do aktywnego udziału w sprawach miasta. Dzięki procesowi losowania uczestników, w panelu pojawiły się osoby dotychczas nie udzielające się w budżecie obywatelskim czy wcześniejszych konsultacjach. Udział „nowych” aktywnych mieszkańców w panelu zaowocował dalszą chęcią aktywności społecznej uczestników – część z nich weszły do rad dzielnic. Część edukacyjna PO, była ważna nie tylko dla uczestników panelu jako merytoryczne wprowadzenie tematu panelu, ale także dla dyrektorów komórek wewnętrznych urzędu, którzy zwrócili uwagę na walor prostego rozmawiania z mieszkańcami (język komunikatywny vs. urzędowy). Odwaga urzędu w podjęciu decyzji o przeprowadzeniu PO zachęciła do kontynuowania wdrażania nowych narzędzi partycypacji i ośmieliła do dalszej partycypacji. Udział w panelu jako współrealizatora ogólnopolskiego NGO – Fundacji Stocznia, uznanej organizacji mającej duże doświadczenie w procesie partycypacji. 	<ol style="list-style-type: none"> Możliwość odpowiedzi urzędu na rzeczywiste problemy i wyzwania. Wartość części edukacyjnej. Zdobycie, poszerzenie i pogłębienie wiedzy dla urzędników i panelistów. Duża ciekawość i chęć poznania nowego narzędzia partycypacji, aktywnego zaangażowania mieszkańców. Poczucie mieszkańców, że uczestniczą w czymś ważnym i wyjątkowym. Możliwość spotkania z naukowcami i prezydentem. Uczestnicy podkreślali, że są słuchani i mogą decydować o ważnych, miejskich sprawach. Rekomendacje wypracowane i przegłosowane podczas panelu dają podstawę do kontroli i weryfikacji ich realizacji oraz skuteczności pracy urzędu. 	<ol style="list-style-type: none"> Faza edukacji jako etap przygotowania do rozmowy z mieszkańcami. Reprezentatywność narzędzia. Uzyskanie mocnego mandatu społecznego dla konkretnej decyzji. Duże doświadczenie dla urzędników i organizacji pozarządowej realizującej panel. Dzięki zdobytej wiedzy łatwiej wdrażać inne narzędzia partycypacyjne, np. narady obywatelskie. Współpraca z lokalnym NGO – znajomość specyfiki miasta, kontekstu społecznego, miejskiego i urzędowego.
TRUDNOŚCI W REALIZACJI		
<ol style="list-style-type: none"> Trudność w przekonaniu wewnętrznych komórek urzędu miasta odpowiedzialnych merytorycznie za podejmowaną tematykę do udziału w PO. Właściwe ułożenie relacji oraz zasad współpracy pomiędzy urzędem, a operatorem (NGO's). Indywidualizm liderów procesu oraz postawa opozycyjna wobec współuczestników PO. 	<ol style="list-style-type: none"> Zbyt obszerny temat. Niewspółmiernie wysokie koszty. Ideowe tematy nie nadają się na PO. Najlepsze są tematy, w których można opracować techniczne rekomendacje, aby rozmawiać w trakcie panelu o faktach, a nie o przekonaniach. Zbyt wyraziści eksperci – mogą być zagrożeniem, gdy dyskusja merytoryczna przeradza się w światopoglądową. 	<ol style="list-style-type: none"> Nakłady organizacyjne i finansowe są niewspółmierne do rezultatów. Wiążący charakter panelu jest z założenia tylko szlachetny. W istocie przy źle skonstruowanych rekomendacjach (działaniach niebędących w kompetencjach miasta) może być niemożliwy do wykonania. Należy być ostrożnym na kolizję, w której decyzje polityczne nie wspierają decyzji społecznych. Rekomendacje, których realizacja jest rozciągnięta w czasie.
LINKI/PRZYDATNE ŹRÓDŁA		
https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/przyklady-dzialan/transport-i-srodowisko/panel-obywatelski-w-lublunie/	https://www.gdansk.pl/panel-obywatelski	https://www.wroclaw.pl/rozmawia/panel-obywatelski-wroclaw

Źródło: opracowanie własne

06

Jakie są wyzwania?

Wnioski z badań

Poniżej przedstawiono kilka ważnych wyzwań, które zidentyfikowano podczas prowadzenia badań terenowych i tworzenia tego Przewodnika.

Większość Polaków zdaje sobie sprawę z konsekwencji zmieniającego się klimatu, widzi ich następstwa i coraz częściej wiąże je z potrzebą zmiany własnych zachowań (zob. rozdz. 1). Nie zawsze jednak idą za tą wiedzą konkretne działania, stąd też wyzwaniem jest skłonienie mieszkańców polskich miast do wprowadzenia zmian i rozpoczęcia prawdziwych małych rewolucji odbywających się już na poziomie jednostkowym. Zdaniem autorów jest to niezmiernie trudne. Trzeba znaleźć sposób na to, by przejść pomiędzy dwoma etapami: **posiadam opinię na jakiś temat i wiem, jakie zmiany należy wprowadzić a wprowadzam te zmiany.**

Wszelkiego rodzaju konsultacje są okazją do wzajemnego uczenia się nie tylko dla ich organizatorów (np. władz miasta), ale również mieszkańców. Nawet jeśli nie planujemy przygotowania materiałów edukacyjnych bądź nie zapraszamy ekspertów z danego obszaru, to jednak fakt, że mieszkańcy mogą usłyszeć, co inni myślą na dany temat, pozwala im rozszerzyć horyzonty poznawcze. Dzięki takim konsultacjom dowiadujemy się m.in., że: a) jesteśmy różnorodni, a więc nie wszyscy mają podobne do nas opinie, b) istnieją różne sposoby rozwiązania każdego problemu; co więcej, niektóre z nich są tak samo skuteczne, c) warto spotykać się i dyskutować, ponieważ w grupie często dochodzi do efektu synergii, czyli dyskusja kilku osób przyniesie więcej ciekawych pomysłów rozwiązań niż rozmowa z każdym z osobna.

Zmiany wprowadzone w miastach muszą być wynikiem ścisłej współpracy wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za tworzenie i realizację polityk miejskich związanych z klimatem bezpośrednio, jak i pośrednio. Ważnym aktorem w tej współpracy powinni być mieszkańcy danej miejscowości. **Z tego powodu należy wybierać takie metody pracy, które włączają poszczególne grupy interesariuszy, dają im możliwość wypowiedzi i działań, ale także oceny podjętych już interwencji.** Biorąc pod uwagę różnorodność wyżej wymienionych podmiotów, zalecamy, aby proponowane sposoby współpracy nie ograniczały się tylko do jednego typu działań, a oferowały cały wachlarz możliwości. Na przykład osobom chętnie dyskutującym należy stworzyć warunki do debaty, miejsce, w którym spotkają innych zainteresowanych tym typem aktywności. Tym, którzy czują blokady wewnętrzne

- bądź pewne ograniczenia zewnętrzne (brak możliwości wyjścia z domu itp.), warto stworzyć wirtualny odpowiednik forum, które pozwoli na dyskusję lub tylko pozostawienie własnej opinii. Uważamy, że wyzwaniem jest stworzenie oferty alternatywnych metod pozwalających na zapoznanie się z różnymi punktami widzenia. Skupianie się tylko na jednym sposobie docierania do interesariuszy jest w wielu przypadkach wykluczające.
- Aby postulat związany z tworzeniem szeregu możliwości wzięcia udziału w procesach konsultacyjnych był wykonalny, inicjatorzy i organizatorzy powinni posiadać odpowiednią wiedzę na temat alternatywnych sposobów konsultowania oraz odpowiednie umiejętności związane z ich przeprowadzeniem. **Warto czerpać wiedzę od tych, którzy zastosowali już daną metodę, wymieniać się spostrzeżeniami, dobrymi praktykami.** Pozwoli to na uniknięcie błędów poprzez sięgnięcie do odpowiednich wcześniej opracowanych rozwiązań.
- Proces związany z realizacją działań dotyczących adaptacji do zmian klimatu, by był skuteczny musi być ciągły, a nie sporadyczny. Zarówno zmiany klimatu, jak i działania adaptacyjne podlegają ciągłym przeobrażeniom, a więc raz wypracowane wnioski mogą przestać być aktualne w krótszej lub dłuższej perspektywie czasowej. Stąd też **warto ponawiać działania służące poznaniu opinii i wypracowaniu zaleceń i rozwiązań adaptacji do zmian klimatu.**
- Hasło „wszystkie ręce na pokład” jest aktualne również w przypadku działań adaptacji do zmiany klimatu. **Im większy zasięg** będą miały zaproszenia do udziału w konsultacjach i wprowadzeniu opracowanych rekomendacji, **tym większe prawdopodobieństwo powodzenia podejmowanych aktywności.** Dodatkowo wiedza na ten temat będzie miała zdecydowanie szersze grono odbiorców, a co za tym idzie – może poszerzać się również liczba osób działających na rzecz tych zmian.
- **Żadne z proponowanych przez nas rozwiązań nie może zostać wdrożone bezkosztowo.** Tylko odpowiednie finansowanie procesów związanych z adaptacją do zmiany klimatu uchroni miejskich decydentów od ponoszenia wydatków na naprawę efektów tych zmian.

II Łódzki Panel Obywatelski
Fot. Dorota Kudlicka

07

Jak skutecznie włączać mieszkańców?

Rekomendowane techniki partycypacyjnej adaptacji miast do zmian klimatu

We wcześniejszych częściach Przewodnika przedstawiono zróżnicowane spektrum technik partycypacyjnych (zob. rozdz. 4 i 5), a także przykładowe realizacje procesów konsultacyjnych, w tym tych dotyczących adaptacji miast do zmiany klimatu (zob. rozdz. 5). Zaprezentowano też wnioski z przeprowadzonych badań z organizatorami paneli obywatelskich (władze samorządowe, organizacje pozarządowe, naukowcy) realizowanych w Polsce, na Słowacji i na Węgrzech (zob. rozdz. 6). Biorąc pod uwagę te wszystkie informacje, wybrano kilka technik partycypacyjnych, które rekomendowane są do zastosowania w procesach konsultacyjnych dotyczących adaptacji miast do zmiany klimatu. Wybrane techniki uwzględniają uwarunkowania społeczno-kulturowe społeczeństwa polskiego i krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz możliwości organizacyjne samorządów w Polsce i ww. krajach.

RYS. 09

Rekomendowane techniki partycypacyjnej adaptacji do zmian klimatu

Źródło: opracowanie własne

Wyselekcjonowane i rekomendowane techniki układają się w ciąg od tych wymagających największych nakładów i zasobów organizacyjnych, czasowych, finansowych i ludzkich, po techniki, których realizacji podołać powinny mniejsze samorządy zainteresowane włączeniem mieszkańców w proces partycypacyjnej adaptacji do zmiany klimatu (Rys. 09). Poza zogniskowanym wywiadem grupowym, w każdej z technik ważnym komponentem jest deliberacja, czyli proces wspólnego rozważania i dyskusowania danego problemu lub tematu. Świadomie zdecydowano się na wybór technik, które od uczestników wymagają pogłębionej dyskusji i wymiany argumentów. Deliberacja umożliwia lepsze zrozumienie danego problemu, a w efekcie prowadzi do wzrostu jakości podejmowanych decyzji oraz zwiększenia ich akceptacji. Co więcej, wzmacnia też kompetencje obywatelskie – u uczestników zwiększa się poczucie odpowiedzialności w związku z podejmowanymi decyzjami oraz rozwijają się umiejętności argumentowania i współpracy. Podsumowując, wybrane techniki mogą przyczynić się do podejmowania bardziej efektywnych, sprawiedliwych i akceptowalnych decyzji w różnych kontekstach, w tym w szczególności w kwestiach adaptacji do zmian klimatu.

PANEL OBYWATELSKI

Panel obywatelski to nowatorska forma demokracji, która polega na losowym wyłonieniu grupy mieszkańców, która ma za zadanie dokładnie przeanalizować określony problem, omówić możliwe rozwiązania i podjąć świadomą oraz racjonalną decyzję. Uczestnicy panelu stanowią reprezentację społeczeństwa (miasta) w pigułce pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz miejsca zamieszkania.

Losowanie uczestników ma charakter dwuetapowy. W pierwszym kroku wysyła się do losowo wybranej grupy mieszkańców informację o panelu i zaproszenie do uczestnictwa. Następnie z grupy osób, które odpowiedzą na zaproszenie i zdecydują się na udział, losowo wybiera się grono będące reprezentacją danej społeczności pod kątem cech społeczno-demograficznych.

Realizacja panelu obywatelskiego ma zwykle dwie fazy. Pierwszy etap to **faza edukacyjna**, w której uczestnicy zdobywają wiedzę na temat omawianego zagadnienia. Zapraszani są eksperci, którzy przedstawiają różne perspektywy i rozwiązania. Paneliści mają również możliwość wysłuchania przedstawicieli organizacji pozarządowych i innych zainteresowanych stron. Ta faza może trwać kilka spotkań.

W drugim etapie – w fazie deliberacyjnej uczestnicy dyskutują w grupach, analizując problem oraz możliwe rozwiązania. Przy wsparciu niezależnych facylitatorów formułują przemyślane rekomendacje. Następnie odbywa się głosowanie, aby wyłonić kluczowe zalecenia. Rekomendacje, które uzyskują poparcie na poziomie 80% lub wyższym, powinny być wdrożone przez władze.

Dodatkowy etap to publiczne ogłoszenie wyników przez samych uczestników. Społeczność lokalna, której będą dotyczyć przyjęte rekomendacje, jest o nich informowana w trakcie specjalnie organizowanych konferencji prasowych, poprzez internet czy z wykorzystaniem mediów tradycyjnych. Pozytywnym akcentem całego procesu jest możliwość monitorowania postępu wdrażanych przez miasto rozwiązań poprzez informacje pojawiające się na stronie internetowej samorządu.

Pierwszy panel obywatelski odbył się w 2004 r. w Kolumbii Brytyjskiej w Kanadzie, gdzie jego celem było opracowanie rekomendacji dla reformy systemu wyborczego (Lang 2007; OECD 2020; Podgórska-Rykała 2023). Od tego czasu ta metoda zdobyła popularność na całym świecie, m.in. w Irlandii, gdzie pomogła rozwiązać kontrowersyjne kwestie, takie jak małżeństwa osób tej samej płci i aborcja. W Polsce idea paneli obywatelskich została wprowadzona przez Marcina Gerwina (2018). Pierwszy panel zorganizowano w Gdańsku w 2016 r., skupiając się na przygotowaniu miasta na intensywne opady deszczu spowodowane zmieniającym się klimatem. Kolejnym miastem, które przeprowadziło panel obywatelski, był Lublin. W 2018 r. mieszkańcy dyskutowali i podejmowali decyzje na temat działań mających poprawić jakość powietrza w mieście. Inne polskie miasta, takie jak Kraków, Łódź, Poznań, Rzeszów, Warszawa i Wrocław, również przeprowadziły panele obywatelskie na tematy, które dotyczyły szeroko rozumianych kwestii klimatycznych.

Realizacja panelu obywatelskiego to złożony proces, który wymaga starannego planowania i zaangażowania różnych interesariuszy.

Aby go zorganizować, należy:

- 01.** Jasno określić temat panelu, identyfikując precyzyjnie problem oraz precyzując cel.
- 02.** Powołać zespół organizacyjny, który odpowiedzialny będzie za zaplanowanie i przygotowanie całego przedsięwzięcia, w tym zabezpieczenie zasobów finansowych, logistycznych i ludzkich.
- 03.** Przeprowadzić rekrutację uczestników poprzez wylosowanie reprezentatywnej grupy mieszkańców i wysłanie im zaproszeń, a następnie wyłonienie ostatecznego grona panelistów przy uwzględnieniu kryteriów demograficznych, takich jak: płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania.
- 04.** Przygotować fazę edukacyjną, w ramach której należy:
  - Wybrać niezależnych ekspertów oraz przedstawicieli stron zainteresowanych (organizacje pozarządowe, instytucje, grupy nieformalne) przedstawieniem własnego stanowiska.
  - Przygotować materiały edukacyjne, które pomogą uczestnikom lepiej zrozumieć problem i dostępne rozwiązania.
  - Zorganizować spotkania edukacyjne, podczas których eksperci przedstawiają informacje na temat omawianego zagadnienia.
- 05.** Przygotować fazę deliberacji, w ramach której należy:
  - Przeprowadzić dyskusje grupowe, w ramach których paneliści przy wsparciu facylitatorów przanalizują problem i omówią różne rozwiązania wraz z ich konsekwencjami.
  - Wesprzeć panelistów w opracowywaniu rekomendacji na podstawie zdobytej wiedzy i przeprowadzonych dyskusji.
  - Przeprowadzić głosowanie preferencyjne, aby wybrać kluczowe rekomendacje do wdrożenia.
- 06.** Przekazać wybrane rekomendacje władzom oraz na bieżąco monitorować proces ich wdrażania i przekazywać informacje panelistom oraz społeczności lokalnej.
- 07.** Publicznie ogłosić wyniki panelu przez uczestników, np. poprzez media, konferencje prasowe, strony internetowe.
- 08.** Przygotować i upowszechnić raport końcowy zawierający szczegółowe informacje o przebiegu panelu oraz wypracowane rekomendacje.
- 09.** Przeprowadzić badanie ewaluacyjne, aby ocenić skuteczność panelu i zidentyfikować obszary do poprawy.

Organizacja panelu obywatelskiego to złożony proces, ale podkreśla się, że panele mogą stanowić remedium na kryzys demokracji poprzez skuteczne włączanie obywateli w szersze procesy demokratyczne (Nielsen, Sørensen 2023). Eksponuje się także ich potencjał do przekształcenia kultury politycznej poprzez zwiększenie zaufania do działania oraz współtworzenia wspólnej wizji przyszłości (Vrydagh 2023). Dzięki starannemu planowaniu, transparentności i zaangażowaniu różnych interesariuszy panele obywatelskie mogą przyczynić się do podejmowania świadomych i przemyślanych decyzji, które będą miały realny wpływ na społeczności lokalne. Ważnym elementem jest również fakt, że panele opierają się na umowie społecznej przejawiającej się wiążącym charakterem wypracowywanych rekomendacji.

NARADA OBYWATELSKA

Opisany powyżej panel obywatelski jest techniką czasochłonną, kosztochłonną i zasobochłonną, stąd coraz częściej pojawiają się propozycje upraszczające dające szanse skorzystania z atutów deliberacji tak samorządom, jak i podmiotom, które nie dysponują środkami niezbędnymi do zorganizowania i przeprowadzenia panelu obywatelskiego. Jedną z takich technik, zyskującą w Polsce na popularności, jest narada obywatelska. Jest to „**forma konsultacji społecznych, której celem jest wypracowanie jakościowych rekomendacji dotyczących określonego zagadnienia**”. Efekt ten osiąga się przez zaangażowanie losowo wybranej, różnorodnej grupy osób, która wspólnie przechodzi przez dwa etapy. W pierwszym, edukacyjnym, zapoznaje się z wiedzą ekspercką i działaniami urzędu, a w części deliberacyjnej samodzielnie wypracowuje społeczne rekomendacje dla władz gminy” (Ostrowska et al. 2024, s. 6). Naradę od panelu odróżnia kilka kluczowych elementów: (1) brak wysyłania zaproszeń do udziału losowo wybranym mieszkańcom lub gospodarstwom domowym, po przeprowadzeniu akcji promocyjnej przez organizatorów, mieszkańcy sami zgłaszają swoją chęć uczestnictwa. Następnie z grona chętnych osób, w sposób losowy wybiera się ostateczny skład panelu, który powinien odzwierciedlać obraz danej społeczności pod względem cech społeczno-demograficznych. (2) **Liczba osób uczestniczących w naradzie, zwykle około 12–20 osób**, to druga różnica w stosunku do panelu, w którym w Polsce zwykle bierze udział między 75 a 100 osób (Ufel, Rodziewicz 2023). (3) Trzecią ważną różnicą jest czas i liczba spotkań, w ramach paneli obywatelskich uczestnicy deliberują zwykle przez 4–5 dni, po 7–8 godzin dziennie (ibid.), natomiast **narada może trwać 3 dni po 6 godzin**, może być też zrealizowana w wariantcie uproszczonym w jeden weekend, a nawet w jeden dzień i trwać jedynie 6 godzin (Ostrowska et al. 2024, s. 23). Poza bezpośrednią inspiracją z paneli obywatelskich niektórzy wskazują, że formuła ta czerpie także inspiracje „z popularnych w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych konferencji konsensusu (consensus conference) i sądów obywatelskich (citizen’s juries)” (zob. Ufel, Rodziewicz 2023).

Podsumowując, w naradzie obywatelskiej poza przedstawionymi różnicami (brak losowo wysyłanych zaproszeń, mniejsza liczba uczestników i dni trwania narady) pozostałe elementy są analogiczne, jak w przypadku panelu obywatelskiego. Niezmienny pozostaje podział na część edukacyjną, w ramach której uczestnicy z pomocą ekspertów zgłębia wiedzę dotyczącą tematu oraz deliberacyjną, w której prowadzone są dyskusje i prace nad rozwiązaniami (rekomendacjami), które w następnym kroku poddane zostają pod głosowanie.

Aby zrealizować naradę obywatelską, należy podjąć niemalże analogiczne działania jak w przypadku panelu obywatelskiego, poza wspomnianą wysyłką zaproszeń do losowo wybranych mieszkańców lub gospodarstw domowych.

Zatem aby zorganizować naradę obywatelską, należy:

- 01.** Jasno określić temat narady, identyfikując precyzyjnie problem oraz precyzując cel.
- 02.** Powołać zespół organizacyjny, który odpowiedzialny będzie za zaplanowanie i przygotowanie całego przedsięwzięcia, w tym zabezpieczenie zasobów finansowych, logistycznych i ludzkich.
- 03.** Przeprowadzić szeroko zakrojoną akcję promocyjną wśród mieszkańców, a następnie wybrać grupę uczestników narady przy uwzględnieniu kryteriów demograficznych, takich jak: płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania.
- 04.** Przygotować fazę edukacyjną, w ramach której należy:
  - Wybrać niezależnych ekspertów.
  - Przygotować materiały edukacyjne, które pomogą uczestnikom lepiej zrozumieć problem i dostępne rozwiązania.
  - Zorganizować spotkania edukacyjne, podczas których eksperci przedstawiają informacje na temat omawianego zagadnienia.
- 05.** Przygotować fazę deliberacji, w ramach której należy:
  - Przeprowadzić dyskusje grupowe, w ramach których uczestnicy przy wsparciu facylitatorów przeanalizują problem i omówią różne rozwiązania wraz z ich konsekwencjami.
  - Wesprzeć uczestników w opracowywaniu rekomendacji na podstawie zdobytej wiedzy i przeprowadzonych dyskusji.
  - Przeprowadzić głosowanie preferencyjne, aby wybrać kluczowe rekomendacje do wdrożenia.
- 06.** Przekazać wybrane rekomendacje władzom oraz na bieżąco monitorować proces ich wdrażania i przekazywać informacje uczestnikom oraz społeczności lokalnej.
- 07.** Publicznie ogłosić wyniki narady przez uczestników, np. poprzez media, konferencje prasowe, strony internetowe.
- 08.** Przygotować i upowszechnić raport końcowy zawierający szczegółowe informacje o przebiegu narady oraz wypracowane rekomendacje.
- 09.** Przeprowadzić badanie ewaluacyjne, aby ocenić skuteczność narady i zidentyfikować obszary do poprawy.

SPOTKANIE DELIBERACYJNE

Spotkania deliberacyjne gromadzą celowo dobranych interesariuszy żywo zainteresowanych diskutowanym problemem. Dobór ten można wzbogacić również poprzez rozpropagowanie zaproszenia do wzięcia udziału w takim spotkaniu w grupie osób, których konsultowane kwestie dotyczą bezpośrednio lub pośrednio. Ważne, by osoby uczestniczące w takich konsultacjach posiadały różnorodne poglądy na temat przedmiotu konsultacji, a ich liczba pozwoliła na stworzenie przynajmniej dwóch podgrup, w których będzie prowadzona dyskusja (ze względu na komfort dyskutujących liczba osób w grupie nie powinna przekraczać 10). Oczywiście im bardziej złożony konsultowany temat, tym więcej uczestników i stolików podczas spotkania. Przydział dyskutujących do poszczególnych stolików odbywa się za pomocą losowania, dzięki czemu zapewniana jest różnorodność dyskutantów przy poszczególnych stolikach. **Przed zaproszeniem uczestników przekazuje im się materiały edukacyjne, które powinny w sposób skondensowany i jasny, ale także bezstronny przekazać podstawowe informacje o przedmiocie konsultacji.** Materiały te mają za zadanie „wyrównać” poziom posiadanej wiedzy na temat faktów odnoszących się do konsultowanych kwestii. Zakłada się, że przed przyjściem na spotkanie osoby w nim uczestniczące zapoznają się z tymi dokumentami.

Nad przebiegiem całego spotkania czuwa jego **gospodarz**, do którego obowiązków należy m.in. przywitanie uczestników, wprowadzenie w temat konsultacji, przekazanie podstawowych reguł dyskusji, czasu, uszczegółowienie tematu rund, podziękowanie za uczestnictwo itp. Jednak w pracach poszczególnych grup uczestniczą odpowiednio przygotowani **facylitatorzy**. Mają oni za zadanie wspomagać dyskusję, czuwać nad jej przebiegiem, dbając o dobrą atmosferę przy jednoczesnym ograniczeniu wpływu na jej merytoryczną zawartość.

Cała procedura powinna trwać maksymalnie kilka godzin, a samą dyskusję w grupach warto podzielić na kilka tur (najbardziej efektywne i komfortowe dla uczestników są spotkania złożone z dwóch tur, z których każda trwa nie więcej niż 120 minut). Tematem, wokół którego organizuje się spotkania deliberacyjne, powinna być zawsze ważna dla inicjatorów i uczestników sprawa. Przed przystąpieniem do fazy stolikowych dyskusji należy przygotować dość szczegółowy scenariusz spotkania, który pozwala facylitatorom w sposób uporządkowany poprowadzić dyskusję, pamiętając o tym, że w trakcie kolejnych rund każda z grup rozmawia o tych samych sprawach, wykonuje te same zadania. Wszystkie odpowiedzi uczestników są nagrywane na dyktafony, ponieważ efektem tej dyskusji są przede wszystkim dane jakościowe odnoszące się bezpośrednio do wypracowanych dyrektyw i towarzyszące im argumentacje.

Zanim zaczniesz się realizować konsultacje z wykorzystaniem spotkań deliberacyjnych, należy zadać sobie pytanie, czy inicjator konsultacji (prezydent miasta, decydent innego szczebla itp.) jest otwarty na wszystkie argumenty, które pojawiają się w trakcie dyskusji, czy ma zamiar poznać różne – nawet „niewygodne” – opinie, wziąć pod uwagę rozwiązania zgłaszane przez uczestników, nawet te niekoniecznie zgodne z własnymi pomysłami dotyczącymi pożądanego rozstrzygnięcia. Chociaż scenariusz zawiera z góry określone wątki, które należy poruszyć, to jednak pozostawia dość dużą dobrowolność w sferze pojawiających się argumentów, przykładów, opinii i pomysłów.

Aby zorganizować spotkanie deliberacyjne, należy:

- 01.** Dokładnie scharakteryzować grupy interesariuszy łącznie z określeniem, w jaki sposób dotrze się do tych grup. Określić schemat losowego przydzielania osób do stolików (co jest ważne w przypadku zapewnienia równowagi pomiędzy uczestnikami prezentującymi różne podejście do tej samej sprawy).
- 02.** Przygotować materiały edukacyjne i ustalić, w jaki sposób nastąpi ich dystrybucja.
- 03.** Opracować scenariusz spotkania łącznie ze szczegółowym określeniem zadań wykonywanych przez każdą grupę i z czasem przewidzianym na całe spotkanie i jego poszczególne rundy.
- 04.** Określić wytyczne do tego, jaką formę przybierze efekt deliberacji, czy będą to: rekomendacje, wytyczne, zalecenia, oceny różnych rozwiązań itp. To w znacznym stopniu wpływa na zadania wykonywane przez deliberujące grupy (wszak inaczej opracowuje się dyrektywy a inaczej wybiera jedną z kilku propozycji rozwiązań).
- 05.** Znaleźć facylitatorów i przygotować ich do pracy zgodnie z zapisami zawartymi w scenariuszu. Dodatkowo zadecydować, kto poprowadzi całe konsultacje, będąc ich gospodarzem.
- 06.** Ustalić miejsce, termin i godzinę rozpoczęcia spotkania, dokonując rezerwacji odpowiednich sal, pamiętając przy tym, że lepsza jest jedna duża sala, w której można ustawić kilka stolików, niż kilka pojedynczych sal mieszczących po jednym stoliku. Obecność na sali uczestników siedzących przy innych stolikach działa mobilizująco, dzięki czemu wzrasta zaangażowanie w wykonywane zadania.
- 07.** Przygotować różnorodne materiały potrzebne do: prowadzenia dyskusji w danym temacie (np. zdjęcia, mapy, plany, szkice), realizacji zadań (kartki, przybory do pisania itp.). Warto mieć również potrzebne urządzenia wspomagające osoby prowadzące deliberację (np. laptop, rzutnik multimedialny, mikrofon, głośniki, dyktafony), jeśli dyskusje mają być nagrywane).
- 08.** Zatrzaszczyć się o napoje i poczęstunek (jeśli jest przewidziany w trakcie spotkania).

Spotkanie deliberacyjne rozpoczyna się od przywitania uczestników i wyjaśnienia celu spotkania. Następnie dokonuje się procedury losowego przydziału do stolików oraz objaśnienia uczestnikom porządek spotkania (podział na rundy) i zasady deliberowania. Na zakończenie spotkania deliberacyjnego, przed podziękowaniami za uczestnictwo i pracę warto zaprezentować efekty pracy każdej z grup. Ten element nie wyklucza wysłania do uczestników opracowanych końcowych rezultatów spotkania.

Po zakończeniu spotkania jego organizatorzy lub realizatorzy porządkują i opracowują zgromadzony materiał, którego elementem mogą być transkrypcje z deliberacji. Rekomenduje się również spotkać z facylitatorami, którzy będą mieli okazję podzielić się własnymi spostrzeżeniami i opiniami na temat spotkania i jego uczestników.

ZOGNISKOWANY WYWIAD GRUPOWY

Zogniskowany wywiad grupowy (*Focus Group Interview*, FGI) to popularna technika badawcza w naukach społecznych, którą można skutecznie stosować również w konsultacjach społecznych. Technika ta polega na przeprowadzaniu grupowej dyskusji pod kierunkiem moderatora, który zadaje pytania i dba o przyjazną i bezpieczną atmosferę, zachęcając uczestników do otwartego dzielenia się swoimi opiniami. W jednej grupie zazwyczaj znajduje się od 6 do 12 osób, a w ramach jednego projektu zaleca się organizowanie kilku takich grup (zwykle około 4). Jedna sesja powinna trwać do dwóch godzin i odbywać się w specjalnie przystosowanym pomieszczeniu wyposażonym w duży stół, sprzęt nagrywająco-rejestrujący oraz oddzieloną lustrem weneckim tzw. podglądownicę – miejsce dla zespołu badawczego przyglądającego się spotkaniu. Możliwe jest również przeprowadzenie sesji w zwykłej sali, która zostanie odpowiednio zaaranżowana. Ważne jest, aby wszystkie dyskusje były nagrywane, co ułatwia późniejszą analizę wypowiedzi.

Wywiady grupowe są prowadzone według wcześniej przygotowanego scenariusza, który zawiera bloki tematyczne, ułożone w logiczną kolejność. Scenariusz powinien być prosty, obejmujący od trzech do czterech głównych wątków. Często wprowadza się też różne techniki projekcyjne, które uatrakcyjniają dyskusję i pomagają dotrzeć do ukrytych opinii uczestników.

FGI składa się z trzech głównych części: wprowadzenia, zasadniczej części dyskusji i zakończenia, które obejmuje podsumowanie i podziękowania dla uczestników. Kluczowe elementy dla dobrze przeprowadzonego wywiadu to: jasne zdefiniowanie problemu, dobór odpowiednich uczestników, wybór kompetentnego moderatora, opracowanie scenariusza i przygotowanie strategii realizacji wywiadów.

Dobór i rekrutacja uczestników to ważne i czasami problematyczne kwestie. Istotną cechą FGI jest dążenie do tworzenia grup homogenicznych wewnątrz (osoby podobne do siebie), ale różnorodnych między sobą, co pozwala uczestnikom poczuć się bezpieczniej i swobodniej dzielić swoimi doświadczeniami. Przykładowo grupę fokusową mogą stanowić mieszkanki i mieszkańcy danego miasta, zróżnicowanie ze względu na płeć, wiek i poziom wykształcenia. W tym przypadku elementem ich łączącym jest bycie mieszkańcem danej miejscowości.

Aby zorganizować zogniskowany wywiad grupowy, należy:

- 01.** Konkretnie i jasno określić temat oraz zakładane cele dyskusji.
- 02.** Zrekrutować grupę rozmówców o określonych cechach społeczno-demograficznych, istotnych ze względu na poruszaną problematykę. W przypadku FGI na temat kwestii klimatycznych wskazane jest dążenie do zróżnicowania grupy, aby uzyskać różne perspektywy. Grupa dyskusantów powinna liczyć od 6 do 12 osób.
- 03.** Utrzymywać kontakt z osobami, które zgodziły się na udział w dyskusji, przypominając im m.in. o terminie spotkania.
- 04.** Zatrudnić wykwalifikowanego moderatora, który będzie w stanie właściwie poprowadzić dyskusję i zarządzać dynamiką grupy. Moderator powinien zapewnić rozmówcom poczucie bezpieczeństwa i komfortu w trakcie spotkania.
- 05.** Opracować scenariusz wywiadu, zawierający zestaw proponowanych pytań otwartych do rozmówców zgodnych z celami. Ważne jest, aby pytania były proste, jasne i bezstronne. Poza tym scenariusz powinien składać się z następujących części:
  - Wprowadzenia, w którym powinny znaleźć się następujące elementy i informacje:
    - Powitanie uczestników i przedstawienie się moderatora.
    - Przedstawienie celu spotkania i omówienie zasad pracy w trakcie dyskusji.
    - Poinformowanie uczestników o poufności i sposobach wykorzystania przekazywanych informacji.
  - Rozgrzewki polegającej na sprawieniu, aby uczestnicy poczuli się bezpiecznie i komfortowo poprzez zadanie ogólnych pytań np. integrujących uczestników.
  - Części właściwej, na którą składają się planowane do poruszenia obszary problemowe wraz z proponowanymi do zadania pytaniami.
  - Podsumowania, w ramach którego powinny znaleźć się następujące punkty:
    - Przegląd kluczowych punktów dyskusji.
    - Zapytanie uczestników o ich końcowe przemyślenia, refleksje i wnioski.
    - Podziękowanie uczestnikom za poświęcony czas i wkład.
- 06.** Wybrać i przygotować odpowiednią salę. Zwykle FGI realizowane są w specjalnie do tego przygotowanych studiach badawczych, tzw. fokusowniach, które składają się przynajmniej z dwóch pomieszczeń: sali z dużym stołem, wyposażonej w urządzenia rejestrująco-nagrywające oraz tzw. podglądalni wyposażonej w lustro weneckie, umożliwiające obserwowanie dyskusji. Dopuszczalne jest realizowanie FGI także w innych przestrzeniach, które zapewnią rozmówcom komfort i bezpieczeństwo, mogą to być m.in. odpowiedniej wielkości salę w lokalnych domach kultury.
- 07.** Zagwarantować uczestnikom poczęstunek oraz gratyfikacje (wynagrodzenie) za udział w dyskusji.
- 08.** Przekazać uczestnikom informację zwrotną np. poprzez przesłanie raportu lub głównych wniosków z dyskusji.

Istnieje wiele odmian FGI, natomiast z punktu widzenia celu niniejszej publikacji warto wspomnieć o dwóch z nich: **minigrupie i grupie powtarzanej**. W minigrupach uczestniczy zwykle 4–5 badanych, a ich niewielka liczba wynika najczęściej z tematu spotkania. Mogą to być eksperci, których trudno zebrać w jednym miejscu i w jednym czasie lub może to być drażliwy temat, który wymaga artykułowania częstszych i dłuższych wypowiedzi przez uczestników. Z kolei grupa powtarzana polega na dwukrotnej organizacji sesji z udziałem tych samych osób (zob. Lisek-Michalska 2013). Oba przypadki mogą mieć zastosowanie w partycypacyjnej adaptacji miast do zmiany klimatu. Minigrupy można zastosować do konsultacji z ekspertami, a grupy powtarzane do spotkań z mieszkańcami, którym w ramach pierwszego spotkania przekaże się materiały edukacyjne i poprosi się o zapoznanie z nimi na kolejną sesję.

Podsumowując, zogniskowane wywiady grupowe mogą dostarczyć cennych informacji, jeśli są odpowiednio przeprowadzone. Są one łatwiejsze dla uczestników, gdyż nie wymaga się od nich osiągnięcia konsensusu. Zebrane opinie są szczególnie wartościowe na etapie tworzenia rozwiązań, a nie w procesie wyboru spośród gotowych propozycji.

PRZYDATNE ŹRÓDŁA

Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych

<https://www.press.uni.lodz.pl/index.php/wul/catalog/view/1004/5026/2807>

Społeczny udział w tworzeniu miejskiej polityki klimatycznej. Przykład Łodzi

<https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/spoleczny-udzial-w-tworzeniu-miejskiej-polityki-klimatycznej/>

Panel obywatelski. Przewodnik po demokracji, która działa

https://citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2018/10/Panel-obywatelski-przewodnik_PL_web.pdf

Narada obywatelska o klimacie. Podręcznik dla osób organizujących Narady https://poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2024/03/NOOK_PODRE%CC%A8CZNIK_ROZKLADO%CC%81WKI.pdf

Deliberative Café: łatwy do zorganizowania panel obywatelski

<https://citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2023/03/PL-Deliberative-Cafe.pdf>

Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne

https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2016/04/LISEK-MICHALSKA_ebook.pdf

Participedia – globalna sieć i platforma crowdsourcingowa dla badaczy, edukatorów, praktyków, decydentów, aktywistów i wszystkich zainteresowanych partycypacją publiczną i innowacjami demokratycznymi

<https://participedia.net/>

LITERATURA

Gerwin M. (2018). *Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa*. Kraków: Fundacja Otwarty Plan.

Lang A. (2007). *But is it for real? The British Columbia Citizens' Assembly as a model of state-sponsored citizen empowerment*. *Politics and Society*, vol. 35(1), s. 35–70.

Lisek-Michalska J. (2013). *Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Nielsen R.Ø., Sørensen E. (2023). *Citizens' assemblies and the crisis of democracy*. W: *De Gruyter Handbook of Citizens' Assemblies*, red. M. Reuchamps, J. Vrydagh, Y. Welp. Berlin–Boston: De Gruyter, s. 127–140. <https://doi.org/10.1515/9783110758269-012>.

OECD (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/339306da-en>

Ostrowska M., Mackevica E., Wojcieszak M., Wasążnik A. (2024). *Narada obywatelska o klimacie. Podręcznik dla osób organizujących Narady*. Warszawa: Fundacja Pole Dialogu.

Podgórska-Rykała J. (2023). *Deliberative Mini-publics as a Response to the Crisis of Representative Democracy: First Attempts at Institutionalization in European Cities*. *Przegląd Politologiczny*, t. 4, s. 149–167.

Ufel W., Rodziejewicz A. (2023). *Narada obywatelska jako deliberacyjna innowacja społeczna – analiza przykładu wrocławskiego*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin, sectio K – Politiologia*, t. 30(2), s. 161–178.

Vrydagh J. (2023). *Citizens' assemblies: An introduction*. *De Gruyter Handbook of Citizens' Assemblies*, red. M. Reuchamps, J. Vrydagh, Y. Welp. Berlin–Boston: De Gruyter, s. 1–18. <https://doi.org/10.1515/9783110758269-003>

Ewa M. Boryczka

---

dr nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Gospodarki Regionalnej i Środowiska na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Autorka wielu książek i artykułów dotyczących rewitalizacji, dziedzictwa kulturowego i rozwoju miast. Współpracuje z samorządami w zakresie zarządzania strategicznego, rewitalizacji obszarów miejskich oraz procesów partycypacji społecznej. Zainteresowania badawcze to: procesy rewitalizacji, baza ekonomiczna miasta, dziedzictwo kulturowe, zintegrowane planowanie rozwoju miast.

ORCID: 0000-0002-9826-6186

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/ewa-boryczka>

Agata Burlńska

---

ekonomistka, urbanistka, od wielu lat związana z łódzkim samorządem. Współprowadzi Fabrykę Aktywności Miejskiej oraz jest odpowiedzialna m.in. za Łódzki Budżet Obywatelski. Doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych UŁ. Zainteresowania badawcze: rozwój miast, aktywność społeczna, zrównoważony rozwój.

ORCID: 0000-0002-6962-3017

Kamil Brzeziński

---

dr nauk społecznych w zakresie socjologii, adiunkt w Katedrze Metod i Technik Badań Społecznych na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Autor wielu publikacji naukowych z zakresu partycypacji, socjologii miasta i studiów miejskich, a także uczestnik wielu krajowych i zagranicznych konferencji naukowych. Uczestnik i współrealizator (badacz, moderator, facylitator) wielu projektów o charakterze naukowym, a także partycypacyjnym i społecznym. Regularnie angażujący się w działania partycypacyjne.

ORCID: 0000-0002-3015-1294.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/kamil-brzezinski>

Tomasz Jurczak

---

dr hab., prof. UŁ w Katedrze UNESCO Ekohydrologii i Ekologii Stosowanej na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska UŁ. Od ponad 20 lat prowadzi badania z zakresu wpływu ekohydrologii i biotechnologii ekologicznych na rzecz poprawy jakości wód. Zajmuje się pracami wdrożeniowymi w zakresie rekultywacji i ochrony ekosystemów wodnych oraz adaptacji miast do zmiany klimatu. Jest autorem i współautorem ponad 50 publikacji naukowych z zakresu ekologii i ekohydrologii. Koordynował i realizował ponad 20 krajowych i międzynarodowych projektów badawczych i wdrożeniowych.

ORCID: 0000-0002-1576-6741.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/tomasz-jurczak>

Klaudia Kamińska

---

mgr nauk ekonomicznych, mgr nauk o zarządzaniu, doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych UŁ. Członkini Sekcji Ochrony Klimatu Polskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych. Zainteresowania badawcze: adaptacja miast do zmian klimatu, odporność na zmiany klimatu, zorientowany terytorialnie rozwój regionalny.

ORCID: 0009-0006-2974-4347.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/klaudia-kaminska>

Aneta Krzewińska

---

dr hab. nauk społecznych w zakresie socjologii, prof. UŁ w Katedrze Metodi Technik Badań Społecznych na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Jej zainteresowania naukowe obejmują: techniki deliberacyjne, konsultacje społeczne, metodologię badań społecznych. Prowadzi badania metodologiczne nad technikami grupowego podejmowania decyzji i dochodzenia do konsensusu. Pracowała nad wdrożeniem budżetu partycypacyjnego w mieście Łódź oraz projektowała konsultacje społeczne z wykorzystaniem technik deliberatywnych w takich obszarach, jak: planowanie przestrzeni, rewitalizacja, kultura, nauka. Współautorka książki „Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych” wydanej w 2024 w Wydawnictwie UŁ.
ORCID: 0000-0001-5267-3600.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/aneta-krzewinska>

Aleksandra Nowakowska

---

dr hab. nauk ekonomicznych, prof. UŁ w Katedrze Gospodarki Regionalnej i Środowiska na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Współautorka licznych projektów realizowanych we współpracy z samorządami lokalnymi i regionalnymi w zakresie planowania strategicznego (m.in. procesów rewitalizacji), innowacyjnych metod i technik zarządzania rozwojem miast i regionów oraz monitoringu i ewaluacji. Zainteresowania badawcze to: polityka rozwoju lokalnego i regionalnego, innowacje, kapitał terytorialny, sprawiedliwa transformacja.
ORCID: 0000-0002-2912-4934.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/aleksandra-nowakowska>

Agnieszka Rzeńca

---

dr nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Gospodarki Regionalnej i Środowiska na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Współautorka „Raportu o stanie polskich miast. Środowisko i adaptacja do zmian klimatu”, kierownik projektu pt. „Partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu – przewodnik skutecznego działania władz i mieszkańców dla polskich i wschodnioeuropejskich miast”. Współpracuje z samorządami lokalnymi i regionalnymi w zakresie planowania strategicznego, adaptacji miast do zmiany klimatu i partycypacji społecznej. Zainteresowania badawcze: ekonomia środowiska, instytucjonalny wymiar rozwoju miast, partycypacyjna adaptacja miast do zmian klimatu, sprawiedliwa transformacja.
ORCID: 0000-0003-1167-1363.

WIĘCEJ NA: <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/agnieszka-rzenca>

Anna Wasiak

---

dr nauk społecznych, pracowniczka Biura Aktywności Miejskiej Urzędu Miasta Łodzi. Zainteresowania naukowe: socjologia miasta, funkcjonowanie samorządu terytorialnego, polityka społeczna, partycypacja społeczna.
ORCID: 0009-006-2865-5684

REDAKTOR INICJUJĄCA
Monika Borowczyk

REDAKCJA
Sebastian Surendra, Anna Surendra

SKŁAD I ŁAMANIE ORAZ PROJEKT OKŁADKI
www.polkadot.com.pl

KOREKTA TECHNICZNA
Joanna Skopińska

© Copyright by Authors, Łódź 2024
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11548.24.0.M
Ark. wyd. 3,5;

e-ISBN 978-83-8331-636-9
<https://doi.org/10.18778/8331-636-9>

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

 **WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

e-ISBN 978-83-8331-636-9